

San Agustin eguneko Sermoiaren edizio kritikoa*

Critical edition of Saint Augustine's Day Sermon.

Jabier Kalzakorta**

RESUMEN LABURPENA ABSTRACT

El objetivo de este artículo es ofrecer una propuesta mejorada de la edición del sermón del día de San Agustín pronunciado en Hernani por Manuel Larramendi. Dado que no se conserva el manuscrito original autógrafo de Larramendi, compararemos la publicación del sermón realizada por José Ignacio Arana en 1885 con otras copias del manuscrito de Larramendi

Artikulu honen helburua Manuel Larramendik San Agustin egunez Hernanin egindako sermoiaren edizio hobetua eskaintzea da. Sermoiaren autograforik irain ez eta lana burutan ateratzeko, Jose Ignazio Aranak 1885ean argitaratutako sermoia Larramendiren sermoiaren hainbat kopiarekin konparatuko dugu.

This article intends to offer an improved version of the edition of a sermon delivered by Manuel de Larramendi in Hernani on St. Augustine feast day. For this purpose, the sermon published in 1885 by José Ignacio Arana is compared with different copies of Larramendi's manuscript, as the original has not been preserved.

* Artikulu hau Deustuko Unibertsitateak onartu eta diruz lagundutako Euskal Gaiak ikertaldearen ikerrildoan garatu da.

PALABRAS CLAVE GAKO-HITZAK KEY WORDS

Larramendi; sermón; Hernani; día de San Agustín; edición crítica.
Larramendi; sermoia; Hernani; San Agustin eguna; edizio kritikoa.
Larramendi; sermon; Hernani; St. Augustine feast day; critical edition.

** Deustuko Unibertsitatea /
Universidad de Deusto
jabier.kalzakorta@labayru.eus

Fecha de recepción/Harrera data: 9-01-2018
Fecha de aceptación/Onartze data: 6-02-2018

Manuel Larramendiren hiru sermoi ezagutzen dira, San Agustin eguneko, Azkoitikoa eta Andoiangoa. Hiru sermoiok balio handikoak dira, inolako dudarik gabe. Euskal literaturaren baratzean ditugun testurik ederrenetarikoa dira. Manuel Larramendik bere sermoietan erretorika landua erakutsi zuen: estilistikoki testu trinko, indartsu eta ezin bikainagoak dira. Hiru sermoi horiek, Mitxelenak san Agustin eguneko sermoiaren gainean ari zela ongi adierazi zuen bezala, andoindarraren jeinu eta indarra garbiro erakusten dute.

Hiru sermoi horietako bat, San Agustin eguneko sermoia, Jose Ignazio Aranak argitaratu zuen 1885. urtean. Egin zuen argitalpena, ordea, ez zen Larramendiren eskutikako eskuizkribuko edizio fidel bat, berak zuen kopia batean oinarrituriko bertsio aldatu bat baizik. Filologiaren xedea testuak ahalik eta fidelkienik ematea da. Larramendiren eskutikako San Agustin eguneko sermoiaren eskuizkriburik ezagutzen ez bada ere, haretan oinarriturik egin ziren zenbait kopia —batean eta bestean aurkitu ditugunak, geroago zehaztuko dugunez— kontsultatu eta aztertu ditugu. Kopia ezezagun hauetan oinarriturik, 1885. urtean argitaratu zen baino edizio hobea eskaini genezake. Gure artikulua honen xede nagusia San Agustin eguneko sermoiaren eskuizkribu berri hauetan oinarriturik, ahalik eta eredurik fidel eta egiazkoena ematea da. Eskuizkribu berriak diogunean, eskuizkribu ezezagunak ere esan nahi dugu, orain arteko ikertzaileek, guk dakigula, erabili eta aztertu ez dituztelako. San Agustin eguneko sermoia, beste modu batera esateko, *Hernaniko sermoia* bezala izenda dezakegu, Fr. Ignazio de Egiak dioenez, Manuel Larramendik Hernanin San Agustin egunez predikatu zuelako.

Kontu aski ezaguna denez, Larramendik gaztelaniaz idatzi zituen bere obra nagusiak. Apologia, arte edo gramatika, hiztegia, Corografia, *Sobre los fueros de Guipuzcoa...* Gaztelaniazko lan nagusi hauetan, ordea, euskarazko zenbait pasarte txertatu zituen: *Corografia de Guipuzcoa* lanean, “De la costumbre de hablar en punto a nobleza. Doy zumba a los andiquis de Guipuzcoa” atalean, elkarrizketa gatz-ozpindua dakar Gipuzkoako handiki edo jauntxoan artean egina; *Diccionario trilingüe* delakoan, Mayans-i hika agirikaldi bat egiten dio euskaraz. Agirakaldia baino lehen ohar argigarri bat dakar: *aditzen názue, nori nagocán, beguira, ez ni salatú.*

Larramendik obra nagusi hauetan txertatzen zituen euskal pasarteek argiro erakusten zuten zer-nolako luma indartsu eta jostalaria zuen. Euskal testu guztiak orotara aztertuz gero, inolako dudarik gabe esan dezakegu M. Larramendi dela izan dugun euskal idazlerik handienetakoa. Larramendi estilista handia izan zen, erretorika klasikoaren ezagutzaile handia. Literatura aztertzen duten lan monografiko guztietan, ordea,

1. SARRERA

2. LARRAMENDI EUSKAL IDAZLE

ez da holako baieztapenik egiten. Zergatik ote da? Neurri handi batean haren zenbait idazlan berandu ezagutu izan direlako, hau da, 1960-1961 urteetako euskal literatura aztertzen duten manual klasikoak —batez ere Mitxelena eta Villasanteren manulez ari gara— baino geroago. Mitxelena da, dudarik gabe, euskal literaturaren aztertzaileen artean haren laudoriorik bizi eta sutsuenak egiten dituen. Zabaldu besterik ez dago errenteriarren *Historia de la literatura vasca* lana Larramendi erdal zein euskal idazlearen laudamen goresgarriak irakurtzeko. Erdarazko lanen goraiamena egitean honelaxe dio: “Como escritor dejó prueba evidente de su maestría en las hermosas páginas de su *Corografía o descripción general de la Muy Noble y Muy Leal Provincia de Guipúzcoa*, publicada por el padre Fidel Fita (Barcelona, 1882)”¹. Baina guri dagokigun kontuan, euskal idazle bezala ez ditu laudorio txikiagoak Errenteriako maisuak:

En efecto, lo que nos ha llegado de lo que escribió en vascuence hace que tengamos que deplorar su escasez. Su prólogo a *Jesusen Biotzaren Devocioa* de Mendiburu debe figurar por méritos propios en cualquier antología de prosa vasca y su panegírico de San Agustín con su exuberancia, sus *calembours* y sus paradojas es un magnífico aparato de pirotecnia verbal quemado brillantemente desde el púlpito en un día de gran solemnidad².

Mitxelenak testu hau idatzi zuenean, 1960an, Larramendiren euskarazko bi idazlan luze ezagutzen ziren, 1747ko Agustín Mendibururen *Jesusen Biotzaren Devocioa* liburuaren hitzaurrea (“Euskara berriaren «Carta Magna»”) eta San Agustín eguneko sermoia. Larramendiren hainbat prosazko testu, ordea, berandu ezagutu ditugu. Gandara gernikarrari egindako karta 1966an eman zuten argitara Tellecheak eta Manuel Lekuonak³. 1985. urtean, J. A. Lakarrak, ‘Azkoitiko sermoia’ bezala ezagutzen den prediku luzea eman zuen lehenengoz argitara⁴. Eta hirugarrenik, Tellechea Idigorasek *Escritos breves* liburuan, 1990, urtean ezagutzen den Larramendiren sermoirik luzeena eman zuten argitara ‘Andoingo sermoia’⁵. Azken sermoi honen gaineko Mitxelenaren testu bat oraintsu argitaratu dugu. Hona hemen zer dioen Mitxelenak:

Larramendik, hori ere esan da, ez omen zuen erdaraz baizik idatzi. Ez da hau egia osoa: euskaraz utzi zituen bederen euskal belarriek baizik

1 Luis Michelena: *Historia de la Literatura Vasca*, Madrid, Minotauro, 1960, 95. or.

2 Michelena: *Historia*, 98. or.

3 Jose Ignacio Tellechea eta Manuel de Lecuona: “Gabon-kantak de Guernica (1764). Un documental del euskera vizcaino del siglo XVIII”, BRSVAP, 1966, 22-2, 157.-171. or.

4 Joseba Andoni Lakarra: “Literatur gipuzkerantz: Larramendiren Azkoitiko Sermoia (1737)”, ASJU, XIX-I, 1985, 235.-281. or.

5 Manuel Larramendi: *Escritos breves. Edición conmemorativa en el tercer centenario del P. Larramendi*, Jose Ignacio Tellechea (arg.), San Sebastián, Sociedad Guipuzcoana de Ediciones y Publicaciones, 1990, 329. or.

jaso behar ez zituztenak. Horrezaz gainera ere, utzi zituen euskarazkoak. Leizaren oroitzapenetan egin zuen hitzaldia argitara dadinean, itsu ez denak ikusiko du, lehengoak aski ez balira, nolako lanak izan zituen Larramendik hizkuntza lantzeko, prestatzeko eta edertzeko. Lantzeko eta bateratzeko, egunen batean horrelako zerbaiten premian egon ginelako. Euskal idazle eta sermolarien artean irabazi zuen izena eta omena ez zuen erdarazkoen bitartez irabazi soil-soilik. Bere garaikoez eta ondotik etorri zirenek bazekiten, orain ahaztuxe badaukagu ere, gai zela Larramendi beste edozein bezain ongi, erderaz ez ezik, euskaraz mintzatzeko, bai hitzez eta bai izkribuz. Ez zuten itsu-itsuan gidaritzat hautatu⁶.

Oraintsu argitaratu dugun Mitxelenaren iritzi hau indartzera dator goraxeago esan duguna. Aipatu ditugun hiru sermoiok eta Mendibururi egindako “Euskara berriaren «Carta Magna»” delakoak osatzen dute Larramendiren euskal testuen *corpus* handiena. Lau testu nagusi hauezaz gainera badira, gorago esan dugun bezala, zenbait eskutitz eta gaztelaniazko lan nagusietan txertatutako hitz lauuko testu zein hitz neurtuzkoak. Ezagutzen ziren euskal testu hauen guztien edizioa *Manuel Larramendi euskal testuak* liburuan bilduak daude⁷.

Euskaraz dugun generorik ugariena, beharbada, sermoiarena da. Azken urteetan sermoi-bilduma zein sermoi solte asko argitaratu dira. Era bateko eta besteko sermoiok garaian garaiko euskararen testigu baliotsuak dira. Badira Zaraitzuko sermoiak, Aezkoakoak, Nafarroa garaiko alde bateko eta bestekoak —euskara galdu zein oraindik bizi den herrietan predikatuak— Bizkaikoak, Gipuzkoakoak... Sermoi horietako askok, ordea, ez ohi dute balio literario handirik izaten. Sermoi askotako hiztegia ez ohi da zaindua eta, beren zabarkerian, erdarazko hitz askotxo izan ohi dituzte —nahiz eta zenbaitetan euskarazko bitxi zoragarritz orakatuak izan—, era berean, sermoi askotako joskera ere ez da idazle edo estilista batena izaten⁸. Izan ere, gure ustez euskal idazle gutxiren sermoiak dute balio handia: Prai Bartolome, Juan Antonio Mogel, Juan Jose Mogel, Agirre Asteasukoa... Garai bateko apaiz

3. LARRAMENDI ETA EUSKARAZKO SERMOIAK

6 Jabier Kalzakorta: “Koldo Mitxelenaren lan argitarabe bat: Larramendiana”, *Idatz & Mintz*, 63, 2017, 46.-53. or.

7 Patxi Altuna eta Joseba Andoni Lakarra (arg.): *Manuel Larramendi: Euskal Testuak*, Andoain eta Bilbo, Andoaingo Udala eta Euskaltzaindia, 1990.

8 Aldizkari askotan barreiaturik daude leku bateko eta besteko sermoiak. Aldizkari guztietan ugarienetako bat, dudarik gabe, *Fontes Linguae Vasconum* dugu. Era bateko eta besteko sermoiak ugariro argitaratu dutenen artean ezin aipatu gabe utzi *Euskal testu zaharrak I*, Euskararen lekukoak bilduma 13, Euskaltzaindia, Iruñea, 1982. Era bateko eta besteko testuen argitaratzaierik ugarienetakoa, ugariena izan ez bada, Franzisko Ondarra euskaltzaina izan da.

eta fraileek zer-nolako sermoiak egin ohi zituzten idazle batek baino gehiagok salatu dute. Hona zer dioen Larramendik berak *Corografía de Guipuzcoa* laneko “Del vascuence en general” atalean:

Este enemigo es el que sugiere tal excusa para que los predicadores, confesores, así eclesiásticos como regulares, vascongados, se duerman en cuanto al vascuence y vivan contentos con el castellano que saben. De esta sugestión consigue el demonio que ningún sermón en vascuence tenga efecto, ni haga fruto, ni cause el desengaño: porque sermón no trabajado, mal traducido del castellano, pronunciado al aire y salga lo que saliere, sin concierto en el vascuence que se predica, profanado con tanta ignorancia de voces oportunas, con tanta mezcla de castellanias importunas, queda el auditorio del temple mismo del predicador, frío, insulso, sin unción, sin fervor sólido ni movimiento santo, sin fruto ni desengaño. De esta sugestión consigue el demonio que los confesores cumplan muy mal con su ministerio sacrosanto sin instrucción del penitente, porque les cuesta el vascuence en que no quieren trabajar, y si la dan remordidos de su conciencia, lo hacen sin concierto, con poca inteligencia suya y menos del pobre penitente, sin fervor, sin delecto en los desengaños y motivos eficaces para la penitencia y dolor de todos, y en particular de estos y otros pecados confesados; y van los pobres penitentes de los pies de tales confesores, al parecer absueltos en la tierra, y condenados en el cielo. Fatalidades son que en púlpitos y confesonarios no tuvieran lugar, si predicadores y confesores no admitieran aquella excusa y sugestión del demonio y se aplicaran a entender el vascuence⁹.

Pasarte luzetxoa bada ere argigarria da. Larramendik argi eta garbi salatzen duenez, XVIIIgarren mendeko apez zein fraile askok —gehienek edo are guztiek esan beharko genuke, salbuespenak salbuespen— euskara landu gabea, zabarra erabili ohi zuten: lanketa hori gabe fraile-abadeek aitortleku zein pulpitoetan lan txarra egin ohi zuten. Juan Antonio Mogelen *Diálogo entre dos amigos eclesiásticos, el P. Fr. Pedro de Urlija y D. Juan de Zandija* elkarrizketa ezin argigarriagoa da. Fraile eta abade hauen itxurapean, uste onartua denez, lagun ziren Juan Antonio Mogel eta Pedro Antonio Añibaroren elkarrizketa bizi eta adierazkorra dator. Honelaxe laburbiltzen du frai Pedro de Urlijak XVIII. bigarren mende Erdiko egoera¹⁰:

9 Manuel Larramendi: *Corografía de Guipuzcoa o descripción general de la muy noble y muy leal provincia de Guipuzcoa*, Jose Ignacio Tellechea (arg.), San Sebastián, Sociedad Guipuzcoana de Ediciones y Publicaciones, 1969, 285.-286. or.

10 Mogekek *Diálogo entre dos amigos eclesiásticos, el P. Fr. Pedro de Urlija y D. Juan de Zandija* lanean ez zuen guztiz ezkutatu bere burua ez eta Añibarrena. Argi ikusten denez, bata frailea da, *Fr. Pedro de Urlija*, hots, *Frai Pedro Antonio de Añibarro*, eta, bestea, abadea, D. *Juan de Zandija*, hots, *Juan Antonio de Mogel*. Bietan bat egiten du alegiazko izenak egiazko izenekin. Izenak, bestalde, bat datoz bakoitzaren ordenarekin. Pedro de Urlija fraidea da eta Juan de Zandija abadea. Fraile-abadeek, bestalde, ez darabilte euskara bera. Fr. Pedro de Urlijaren euskarak Arratiako ereduaren itxura handiago du (*adisquidea*,

Adisquidea, eldu jat nos edo nos arpeguia agertuteco une chito ona. Sarri alcarregaz verba eguin dogu, bizcaico jaun, abade ta nic leguezco soñocoa darabillen ascoren naguitasun, alperreria ta arduraric eza, eusquerea icasteco liburubacaz bururic ausi бага, bada ez dauquee liburu bizcai eusquerea iracatsi leienic. Eta ¿noren erruz? Euren erruz. Ni nabil bazterric bazter, erriric erri, bizcaico uri ta elizateric gueienac irago ditudala. Abade ascoc nazaude, ta guichi guichi batzuc baño aurquitu ez ditut eusquera zaleac. Gura leuquee jaquin, baña neque бага, achurlari alperrac leguez, ceñen soloa dagoan laarrez, muguitaz, azquiz, garduz, zalgaz, zoragariz beteric¹¹.

Mogel eta Añibarroren garaian ere —Larramendi baino mende erdi gazteagoak ziren bi-biak, Larramendi 1690. urtean jaioa, J. A. Mogel 1745an, P. A. Añibarro 1748an— gutxi ziren euskarazaleak. XVIII. mendean elizgizonek zerabilten euskararen testigantza argi horien arabera, guttiz penagarria zen euskararen egoera. Larramendik, ordea, bere sermoioren bidez euskara oso landua zuela erakutsi zuen. Ezagutzen ditugun hiru sermoiok erakutsi ezin hobea ematen digute.

Jose Ignazio Arana jesulagunak 1885. urtean, Azpeitian, Larramendiren San Agustín eguneko sermoia argitaratu zuen. J. Ignazio Aranak eman zion izenburu osoa hauxe da: (1738-1760) *Panegirico del gran doctor de la iglesia S. Agustin, predicado por el P. Manuel de Larramendi de la Compañía de Jesús. Eleizaco eracasle aundi S. Agustiñ-en doanditza, Jesus-en Lagundico A. Manuel Larramendi-c erausiya*. Sermoi hau modu bitara eman zen argitara, hamasei orrialdeko liburutxo batean, eta, 1885. urtean, *Euskalerrria* aldizkarian. Bi argitalpen hauek berdin-berdinak dira eta biak Ignazio Arana jesuitak egin zituen.

Jose Ignazio Aranaren egunerokoa irakurriz gero, Larramendiren sermoiaren argitalpenaren berri gehiago jakin litezke. Patxi Altunak argitara eman zuen *Aita Aranaren egunaria* liburuan, 1884. urteko berriez ari dela, pasarte hau irakurtzen dugu:

Larramendik ehunda berrogeita hamar urte lehenago Azpeitiko San Agustín zeritzan Elizan egin zuen sermoia edo doanditza, Mitxelena 'un magnífico aparato de pirotecnia verbal quemado brillantemente desde el púlpito en un día de gran solemnidad' iritzi ziona, berriro argitaratzeko lehen asmoa Azpeitiko Erretore On Agustín Jauregirena izan bide zen,

arpeguia, soloa, eztarria), d. Juan de Zandijak egiten duen euskarak Markinaldeko fonetismo edo fonetizismo direlakoak ditu (*gordetia, gaisua, larrijac*).

¹¹ Juan Antonio de Moguel: *El doctor Peru Abarca, catedrático de la lengua bascongada en la Universidad de Basarte o diálogos entre un rústico solitario bascongado y un barbero callejero llamado Maisu Juan*, Durango, Imp. y lib. de Julian de Elizalde, 1881, 195. or.

4. JOSE IGNAZIO ARANAREN 'SAN AGUSTIN EGUNEKO SERMOIA'-REN EDIZIOA

eta ezinbestean Martinez inprimatzaile azpeitiarrari argitarazi zitzaion: ‘Martinezi San Agustinen Doanditza argitaratzeko D. Ag. Jauregiren partez’. Apirilaren azken egunean ‘Martinezek bukatu du S. Agustinen Doanditza’ eta egun gutxiren buruan badaki Aranak haren kostua: ‘500 Doanditza kosta dira 240 erreal edo 22 duro’¹².

Hona ekarri dugun pasarte hau Jose Ignazio Aranaren egunkariko testuarekin erkatuz gero, Patxi Altunak huts txiki bat egin zuela ohartu ginen. Jose Ignazio Aranaren egunkarian dio 1885. urteko apirilaren azken egunean bukatu zuela sermoiaren argitalpena. Ezin izan, beraz, Patxi Altunak dakarren bezalaxe, 1884. urteko apirilaren azken egunean sermoiaren argitalpena, 1885. urtean argitaratu bazen. 1885eko berriez ari dela, honelaxe dio, hitzez hitz, J. I. Aranak: “Azpetian A. Zabalarekin Martinez-ec bucatu du S. Agustinen doanditza”¹³.

Gainerako datuak, bestalde, ondo daude. Larramendiren San Agustinen sermoia, beraz, bostehun aletan argitaratu zen eta 1885. urteko apirilera Azpeitiko Martinez inprentariak egin zuen lana. Larramendiren sermoia argitaratzeko ideia nagusia Azpeitiko on Agustin Jauregi erretorearena izan zen. Argitalpenaren ardurua eta irizpidea, ordea, Jose Ignazio Aranarena izan zen. Patxi Altunak *Aita Aranaren egunaria* liburuan dakartzan bi datu berak ondorioztatuak ote dira? Lehena, “ehunda berrogeita hamar urte lehenago”, hots, 1735. urte ingurua, Larramendiren sermoia egin zen data gutxi gorabeherakoa dela pentsatu behar dugu, Aranak berak sermoia argitara eman zuenean, 1738-1760 tartea jarri baitzuen; bigarrena, Larramendik San Agustinen sermoia Azpeitiko San Agustin zeritzan elizan eman ote zuen? Itxurak direnez, Larramendik Hernaniko monjetan eman zuen san Agustinen sermoia, geroago frogatzeko modua izango dugunez.

1885. urtean Ignazio Aranak argitaratutako liburuxkan, orrialde batean, “Egillearen berri laburcho bat” izenburupean, Larramendiren eta sermoiaren edizioaren berri eman zuen. Hona hemen:

Aita Manuel Larramendi, Jesus-en Lagunkidacoa, eta doanditza edo panejirico onen egillea, Guipuzcoa-co Andoain-en 1690-n urtean jayo zan; eta 1707-tic 1766-bitartean jesuita on ospatsuba eta jakinduriaric aundienecoa izandu-ondoren, Loyola-n eriotza doatsu ederrarekin Jaincoaganatu zan. Bere icasikizunac bucatuta, Aita edo Apaiz egin zanetic, iztun da iracastle otsandienecoa Balladollid-en eta batezere Salamanca-n urte ascochoan izandu zan. España-co Erregina alargun

12 Jose Ignazio Arana: *Aranaren egunaria / Diario del Padre Arana / Journal du Père Arana*, Patxi Altuna (arg.), Iker 12, Bilbo, Euskaltzaindia, 2000, 180.-181. or.

13 Esaldi hau Loiolako J. I. Aranaren eskuizkributik hartua da. Patxi Altunak, jakina denez, Aranaren eskuizkribua argitaratu zuenean eskuizkribuko datuak berregin eta erredakzio berria eman zien.

Maria Ana Neburgoa zeritzanaren compesatzallea zala 1733-urtean Bayona-n arkitzen zan. Ura il zanetic, Loyola izandu zuben bere bizilecuric maiteena eriotzara artean. Batez-ere lau izcunde, latiñ, gaztelania, frances da euskera oso ederki zekizkien, eta bere liburu andi eta escuscribu baliotsu geyenac gaztelaniaz izcribitu zituben. Oyetatic bat, Gipuzcoa-co *condairaren partea edo corografia* deritzana, 1882-an argitaratua izanda. Euskera-utsean egin zituenac, eta gugana irichi diranetatic, ezagutzen ditugu bacarric zegurutzat oraindañoocoan, Aita Astete-ren *Cristau-dotriña*, bere *corografico*, *Iztegi*-aurreco ta carta batzuetaco *jardun-aldicho* zembait, Aita Sebastian Mendibururi 1747-an bialdu zion *escutitz* luze-ederra, eta S. Agustiñ-en *Doanditza* au. Bere bizitzaco eta bere escribuen berri zearo ta ugariagoa iracur lezake nai duenac 1870-urtean argitarazi genduen liburuban. (Vidas de algunos claros varones guipuzcoanos, de la C. de J.—Tolosa: Imp. de M. Gorosbel y C.^a)

Milla zazpireun da ogeita amabos-garren marchoarean 25-an itzaldi-euskerazcoa Loyolan lendabizi egin zuen Aita Larramendi-c; eta urrengo urteco San Inazio egunean predicatu zuan Azpeiti-an Aita Probinzial Francisco Miranda bere Aita-laguna eta gañera Loyolaco aitanai guziac aditzera ara juanic.

Oarkerac. 1.ª Ez dakigu oraindic Azpeitia-n, Ernani-n, Mendaro-n edo Mutricu-n, nun otsaldituco ote zuen Aita Larramendi-c Doanditza au.

2.ª Soñugabeco letra u ez alperric ipinteagatic, eta euskerac berezcoa duen izcribaerari obeto jarraitzeagatic, *gue*, *gui* ta *que*, *qui* ezarri ordez, *ge*, *gi*, ta *ke*, *ki*, jar[r]i dira emen.

3.ª Itzaldi onen izkiralda edo copiyaric zarrena Azpeiti-co Apaiz Jaun On Bizente Arregi-zanac zeducan; eta berac lagundu digu, au utsegiteric gabe argitarazten.

JESUS-en Biotzari ta aren maitalari bicañ Done Agustiñ-i lembizi, ta gero bere izeneco On Agustiñ Jauregi euscaldun-apaiz izdun obeenetacoari donkidatua.

J. I. A.¹⁴

Sarrera honetatik hainbat ondorio atera litezke. Jose Ignazio Aranak egin zuen edizioa ez zuen Larramendiren eskutikako eskuizkributik egin, Azpeitiko Bizente Arregiren kopia batetik baizik. Bizente Arregiren delako kopia Larramendiren eskutikako kopia zaharrena omen zen, hirugarren oharrean esaten denez. Ohar berean esaten denez, Bizente Arregik lagundu zion Jose Ignazio Aranari transkripzioan hutsegiterik

14 Jose Ignacio Arana: “Egillearen berri laburcho bat” in Manuel Larramendi: *Panegirico del gran doctor de la Iglesia S. Agustín, predicado por el P. Manuel de Larramendi de la Compañía de Jesús*, Jose Ignazio Arana (arg.), Azpeitia, Pablo Martinez-en moldetegian, 1885, 2. or.

**5. LARRAMENDIREN
SAN AGUSTIN
EGUNEKO
SERMOIAREN
ESKUZKO KOPIAK**

gabe argitaratzen. Bizente Arregiren kopia zaharrena bazen —eta datu hau ere kontuan hartu behar dugu, zerbaitegatik esaten baita zaharrena zela, beste batzuk ere egongo zirelako seguru asko—, garai hartarako galdutzat zegoen Larramendiren eskutikakoa.

Aita Aranak Larramendiren sermoia argitaratzeak baditu, jakina, alderdi onak, eta, gaurko begiz ikusirik, ez hain onak. Alde batetik, inprentara eman zuen sermoi eder bat, estilistikoki balio handikoa; geroxeago ikusiko dugunez. Aita Aranak jatorrizko eskuizkributik hainbat zuzenketa eta mozketak egin zituen. Zuzenketa eta mozketak hauek, geroago erakutsiko dugunez, ez dira onargarriak, Larramendiren jatorrizko testua desitxuratu zuelako.

Goraxeago esan dugun bezalaxe, Larramendiren hiru sermoi ezagutzen ditugu, zein baino zein landu eta trinkoagoak. Hiru sermoiok Patxi Altunak eta Joseba Andoni Lakarrak argitaratu zituzten Larramendiren euskal idazlan guztiak biltzen zituzten lan bikain batean¹⁵. Hiru sermoi horietatik bat, San Agustin egunekoa, dexente desitxuratua dago arrazoi bigatik batez ere. Batetik, Larramendiren eskutikako sermoien kopian edo kopiaren kopietan oinarritua dagoelako, eta, bestetik, Jose Ignazio Arana argitaratzailearen irizpideak grafia bakarrik ez zirelako mugatu. Jose Ignazio Aranak testua zenbaitetan moztu eta aldatu egin zuen, gorago esan dugunez. Begi bistakoa denez, jatorrizko eredutik zenbat eta aldaketa gehiago egin, autorearen beraren testutik gehiago aldatzen da.

Patxi Altunak eta Joseba Andoni Lakarrak liburu bakarrean argitaratu zituztenean Larramendiren sermoiak Jose Ignazio Aranaren aldaketen berri eman zuten:

Geure aldetik hauxe dugu esateko: egingo genuke apustu hor dioen baino gehixeago aldatu zuela testua aita Aranak, eta ez grafia bakarrik. Aski da honen eta beste bi sermoien grafiak elkarrekin erkatzea, ahantzi gabe hau ez bezala beste biak Larramendiren beraren eskutik atera ziren bezalaxe ditugula. Aski da honek ia beti bezela eta besteek ia beti bezala, honek *ze*, *zi* eta besteek *ce*, *ci*, dakartela ohartzea. Horixe susmatzera garamatzite bere azkeneko hitzek ere: kopia zaharrenak lagundu, alegia, sermoia hutsegiterik gabe argitaratzen, ez ordea hura zegoen zegoenean eman, zein bailitzateke guretzat hura hutsegiterik gabe argitaratzeko modurik hobereña¹⁶.

¹⁵ Altuna, Patxi eta Lakarra, Joseba Andoni (arg.): *Manuel Larramendi: Euskal Testuak*, Andoain eta Bilbo, Andoaingo Udala eta Euskaltzaindia, 1990.

¹⁶ Altuna eta Lakarra (arg.): *Manuel*, 58. or.

Patxi Altunak eta J. A. Lakarrak arrazoi zuten, argi eta garbi erakutsiko dugunez. Aita Aranak 1885. urtean argitaratu zuen sermoia, San Agustin egunekoa, Bizente Arregiren eskuizkribu batean oinarriturik egin zuen. Bizente Arregiren eskuizkribua, itxurak direnez, Larramendiren eskutikako eskuizkribuaren kopia izan zitekeen, baina hori ere ez dakigu seguru. Aita Aranak, era berean, Bizente Arregiren kopiaren eskuzko kopia bat behintzat egin zuen 1867. urtean, eta, uste dugunez, horretatik abiatu argitaratu zuen 1885koa.

5.1. Loiolako eskuzko kopiak: L1 eta L2

Loiolako liburutegian, Jose Ignazio Aranaren funtsean, San Agustinen sermoiaren hamairu ale argitaratu eta eskuzko kopia bi daude karpeta batean¹⁷. Ale argitaratuek testu bera badute ere, beren azalek ez dute kolore bat bera, desberdinak baizik: horixkak, urdinskak... Ale horiek guztiak 1885. urtean egin ziren 500 aleko tiraldiko aleak dira. Ale horietako batek, ordea, testu argitaratuaren gainean eskuzko zuzenketa ditu. Lehenengo orrialdean argitasun hau dakar: “Ejemplar corregido, conforme al original o mejor copia q. poseen los R.R. P.P. Franciscanos de Aranzazu en Zarauz por el Pr. Fr. Igno. de Eguia”. Loiolako eskuizkribu honi L1 deituko diogu. Eskuzko kopia batek ez du inolako baliorik, 1885. urtean aita Aranak argitaratu zuen testuaren kopia baita. Bigarren kopia, ordea, 1885eko testu argitaratua baino lehenagokoa da. Zehaztasun hauek dakartza hasierako orrialdeetan: “IHS Panegírico del gran Padre San Agustin Dr de la Iglesia. Eleizaco iracastle andi San Agustin-en Doanditza. Jesus-en Lagundi-co Aita Manuel Larramendi-c euskera ederrean eguiña. / AMDG”. Testuaren bukaeran beste argibide batzuk dakartza: “Copia de la que posee el Sr. D. Miguel de Oyarzun. Pro corregido después, según el original que poseen los Franciscanos de Aranzazu ó Zarauz. / Loyola y Marzo de 1866”. Loiolako eskuizkribu honi gure lan honetan, labur beharrez, L2 deituko diogu.

L1 deitu diogun dokumentuak ohar garrantzitsuak ditu testu argitaratuaren gainean. Hona L1 dokumentuko zehaztasun gehiago. Lehen orrialdean, goraxeago esan dugun bezalaxe, zehaztasun hau dator: “Ejemplar corregido, conforme al original q. poseen los R.R. P.P. Franciscanos de Aranzazu en Zarauz por el Pr. Fr. Igno. de Eguia”. Ohar honek, era berean, zuzenketa bi oso interesgarriak ditu, uste dugunez esku berak eginak. Hona hemen zuzenketa biak eginik nola irakurtzen den testua: “Ejemplar corregido, conforme al original **o mejor copia** q. poseen los R.R. P.P. Franciscanos de Aranzazu en Zarauz **en 1889** [por] el Pr. Fr. Igno. de Eguia”.

48 ¹⁷ Hona hemen erreferentzia zehatza: AHL. Escritos. 15/16. Siglen esangura garbia da: A(rchivo) H(istórico) de L(oyola).

Lehen oharrean, Larramendiren beraren eskuzko eskuizkributik egina izan dela adierazten da, bigarrean, ostera, Larramendiren eskuzkoa ote den dudatan jarri ondoren, bigarren aukera bat ematen da: Larramendiren jatorrizko eskuizkributik edo kopiarik onenetik. Bigarren datua adierazgarria da: zuzenketa 1889. urtean egina da, sermoia publikatu eta lau urte geroagora. Badakigu, beste alde batetik, nork eginak diren zuzenketak, frai Ignazio de Egiak. Ez dago esan beharrik Ignazio Egiak egiten dituen zuzenketa guztiek 1885. urteko testu argitaratua hobetzen dutela. Zuzentzaileak zuzenketa bakoitza markatzeko gurutze bat jarri ohi du testuaren ezkerrean edo eskubian. Testu zuzenduan guztira 41 gurutze zenbatu ditugu, 41 zuzenketa, beraz. Zuzenketa horiek bi eratakoak dira, batetik, gaizki transkribatutako testua zuzentzen dutenak, eta, bestetik, aita Aranak moztutako pasarteak eransten dituztenak. 41 zuzenketa horiekin, beraz, 1885. urteko testu argitaratua zuzendu eta osatu egiten da.

L1 dokumentuan, Frai Ignazio de Egiak egindako lehen zuzenketetako bat sermoia non irakurri zen adierazten duena da. Aita Aranak dioenean, testu argitaratuaren sarreran, “Ez dakigu oraindik Azpeitia-n, Ernani-n, Mendaro-n edo Mutricu-n, nun otsaldituco ote zuen Aita Larramendi-c Doanditza au”, Ignazio de Egiak testua eskuz zuzendu eta “Badakigu orain” jarri ondoren “Ernani” azpimarratzen du eskuzko marra batez. Azpian, oharra are argiago geldi dadin, honelaxe idazten du eskuz: “Ernanico monjetan San Agustin egunean itzaldituba”.

L1 eta L2 dokumentu hauei beren jatorria salatzen duten L(oiola) hizki larria jarri diegu.

5.2. J. I. Aranaren eskuzko kopia: E

Gorago esan dugun bezalaxe, Jose Ignazio Aranak 1885. urtean argitaratu zuen Larramendiren San Agustinen sermoia. Hamabost urte lehenagoko sermoi beraren Jose Ignazio Aranaren eskuzko kopia bat, ordea, Euskaltzaindiko liburutegian gordetzen da ABA-ABC-59-4-KEH-0641 signaturan. J. I. Aranaren eskutikako agiri hau, lehen orrialdean datorren bezalaxe, 1870. urtekoa da. J. I. Aranaren eskutikako kopia honek beste dokumentu zaharrago baten kopia izan behar du, nahitaez. Euskaltzaindiko J. I. Aranaren kopia, bestalde, grafia zaharrean dago 1885. urtekoa ez bezala. J. A. Aranak askoz hobe izango zuen, inolako dudarik gabe, kopia hau dagoen dagoenean argitaratu balu, eta ez bere ortografia berrian eta testuko zenbait pasarte mozturik, 1885. urtean egin zuen bezalaxe.

Gure ediziorako guztiz erabilgarria den J. I. Aranaren dokumentu honi E deituko diogu, aurkitzen den tokiarekin, (E)uskaltzaindia, hobeki identifikatzeko.

Orain arteko puntuetako esanak kontuan izanik, gure lan honetarako *stemma* zein edizioa egiteko lau lan hartuko ditugu abiapuntutzat. 1885ean argitaratu zen testua (A batez izendatuko duguna), 1890ko Loiolako testu zuzendua (L1 izendatu duguna), Loiolako eskuizkribua 1866 urtean Miguel de Oyarzun-ena zena (L2 izendatu duguna), eta, azkenik, Euskaltzaindiko 1870. urteko Aranaren eskuizkribua (E batez izendatu duguna).

Artikulu honetan grafia zaharrez emango dugu testua, *arguia*, *noasqui*, eta abar. Lan honetako asmo nagusia filologikoa da, ahalik eta gehien hurbiltzea Larramendik idatzi zuen hartara. Guk eskainiko dugun testua, beraz, testu argitaraturik apur bat urundu eta Larramendik idatzi zuen harako hartara gehiago hurbilduko da. Baldin inoiz Larramendiren eskutikako testua ager baledi, guk izan ditugun zalantza guztiak aienatu eta jatorrizko testuak bere argi betean argi egingo luke. Bien bitartean, ordea, testua finkatzen duten ahalegin filologiko hauek beharrezkoak direla deritzagu, zenbait pasarte ilunsko argi berriz hornitzen direlako.

Hurrengo puntuan Larramendiren *Hernaniko sermoia* deitu dugun testuaren edizioa emango dugu. Testu argitaratuan, sermoia baino lehen, gaztelaniazko izenburuaren ondoren euskarazko izenburu bat dator: *San Agustín-en doanditza*. Izenburu hau nahiz doanditza hitz larramenditarra agertu —hots, Larramendiren 1745. urteko hiztegiakoa— ez dugu uste Larramendik berak jarria izango zenik bere ondorengo batek baino. Sermoia bera baino lehen aipamen bat dator: “*Vos estis lux mundi* (Math. v.14)”. Aipamen hau bere horretan dator eskuidatzian, 1885. urteko testu argitaratuan, ordea, euskarazko itzulpen eta guzti dator: “*Vos estis lux mundi. / Zuec cerate munduaren argi. (Math. v. 14.)*”.

6. SAN AGUSTIN EGUNEKO SERMOIAREN STEMMA ETA ARGITALPEN- IRIZPIDEAK

7. SAN AGUSTIN EGUNEKO SERMOIA EDITATZEKO IRIZPIDEAK

Hurrengo puntuan editatuko dugun sermoia ortografia zaharrean egingo dugu (Larramendik berak erabili ohi zuenean *argui* eta ez *argi*, eta abar) eta ez J. I. Aranak darabilen XIX. mende bukaerako ortografian. Edizio honetarako lau testu erabiliko ditugu. Aurreko puntuan esan dugun bezalaxe, lau dokumentu hartuko ditugu oinarritzat: A, L1, L2, E. Testuaren transkripzio nagusia egiteko ortografia zaharrean J. I. Aranaren Euskaltzaindiko E testuko grafia erabili dugu. Testua, nagusiki, argitaratu den bera da. Letra beltzez datozen hitz zein pasarteak J. I. Aranak testu argitaratuan eman ez zituenak dira. Hitz zein pasarte hauek 1885. urtean argitaratu zen testuari eransten badizkiogu, Larramendiren jatorrizko testutik hurbilago gaude.

Larramendiren san Agustin eguneko sermoia hitz, aditz eta abarren erabileran guztiz aberatsa da. *Neurri*, esaterako, ez da substantiboa aditza baizik: “Cergatic bada neurri bear ez degu ayequiñ beraquin?” esaldian “zergatik bada neurtu behar ez degu haiekin berakin?” esan nahi du. Axularrek ere antzeko erabilera eman zion 275 pasartean: “Zapata bat duzunean neurri, iustu, doi”. Axularren pasartean *neurri* delakoa partizipio bat da, gure ‘neurtu’ bezalakoa. Tankera horretako zehaztasunak ez dira gaurko gure lanean agertuko, oinoharrez josiegi jarriko genukeelako testua. Puntu honetako gure xede nagusia Larramendiren San Agustin eguneko sermoiaren eredurik konpli eta zehatzena ematea da, oinarri hartu ditugun L1, L2, A eta E dokumentuetan oinarriturik.

Puntu honetan editatuko dugu sermoia. Sermoiaren aurretik L2 eta E dokumentuetan hauxe dator: “Panegirico / del gran Padre San Agustin Dr. de / la Iglesia. / Elizaco Iracasle andi San Agustín-en Doanditza / Jesus-en Lagundi-co Aita Manuel / de Larramendi-c Eusquera ederrean / eguiña. / A. M. D. G.”.

Letra beltzez jarriko ditugun hitz zein esaldiak 1885. urteko testu argitaratuan agertzen ez den testu erantsia da. Hitz zein esaldi erantsiak, garbi ikusiko dugunez, J. I. Aranak argitaratu gabe utzi zituenak dira, L1, L2 eta E dokumentuetan datozenak.

Vos estis lux mundi. (Math. c. 5)

Argui asco degu gaurco Evangelioan. Cristo gure Jaunac ondrazten ditu Eleizaco Doctore Santuac arguiaren izen ederrarequin; “*Vos estis lux mundi*” eta onezaz bidea¹⁸ iriquiren digu Doctore Santu bat

¹⁸ L1 eta L2 bidea, gainerakoetan bide.

alabatzeco alaco bide berdiñ arguizcoa, ceña beguien aurretic quentzen eta galtzen badegu; edo ichuca ibilli, edo illumpean guelditu bearco degu. Arguiaz itz eguiten degunean, gogoratzen oi zaizquigu bereala eguzquia, illarguia, eta beste¹⁹ ceruco izar guciac. Baña ez daquit nolacoa natorren gaur: ez det arqitzen ceru gucian gauza bateraco bear dedan diñaco arguiric. Goicezo izar araco eguna dacartenac, illunabarreco araco gau-carraioan dabilzanac, goicean cillarrezcoac²⁰, arratsean urrezcoac badirudite ere, ez naute betetzen, uquitzen, gozatzen: aiñ nator gozacaizta. Izarrac ez dira gauza; eguzquia argi guichi²¹ duena; Zodiaco gucia (ceru-troza aundi²² hura²³, eguzquiaren urte guztico bidea) troza laburra da, nere pensamentua lotutzeco. Aita San Agustiñ-ez aiñ dacart²⁴ buru au beteric, eta aiñ iduritzen zat aundia, non guichi deritzadan ceruari eta arc daramatzien argui guciai, hura²⁵ neurtzeco eta comparatzeco. ¿Nola bada? ¿Escriturac ez ditu neurtzen iñon diran Santuric andienac ceruan diraden arguiaquiñ? Ala da eguia. “*Fulgebunt justi sicut sol*²⁶. *Fulgebunt quasi stellae in perpetuas aeternitates*²⁷”; ¿Cergatic bada neurri²⁸ bear ez degu ayequiñ beraquin? ¿Nor? ¿San Agustiñ? Ez oriße. Escriturac badaqui zer dion; eta diona baño gueyago ere adierazten²⁹ badaqui. Ez daquit aimbeste, ez det alaco somaric. ¡Cer bada! ¿Nic bildu maiñu gucien lorea, eta nic naastu edozeiñ Santuri dagocan argui-pilla batean, Doctore gucien erpiña, Santu gucien bicaña, Teologo gucien gallurra, Fedearen abea³⁰, Eleizaren cutuna, itz batean, Agustiñ au, guzientzat jayoricaco atseguina eta poza? Ez diot iñori alaco naigaberico eguin³¹ nai. Argui escañac dirade horiec³²; odeatzen, illuntzen, guerispetzen diranac. Billa zadazute, arren, beste argui obeago bat eta³³ **idoroco dezute, batean eta bestean**³⁴ **biribillatzen badituzute, eguzquiaren, illarguiaren eta**

19 An *bezte*, L1 eta L2 *beste*.

20 Jose Ignacio Aranaren edizioan *zillarezcoac*. 1990. urteko edizioan zuzendurik dator: *zillarrezcoac*.

21 A *guchi*. L1, E *guichi*.

22 Euskaltzaindiko testuan *aundi*, L1, L2 *andi*.

23 A *ura*, E, L2 *hura*.

24 A, L1 eta L2 *dacart*, E *decart*.

25 A *ura*, E, L2 *hura*.

26 A testuko oharra: Math, 13, 43.

27 A testuko oharra: Dan. 12, 3.

28 Hemen aditza dugu. Esangura hauxe da: *Zergatik, bada, neurtu behar ez degu aiekin berakin?*

29 L2 *adierazotzenz*

30 A *obea*. L1, L2 eta E *abea*.

31 L2 *eguiñ*.

32 A *oriek*, L2 eta E *horiec*.

33 E, L2 *eta* batez hasten da, L1 *ta* batez.

34 Loiolako eskuizkribuan *batean ta bezter*. E *batean eta bestean*.

izar gucién arguiac ¿Ez da posible? Bada ordea: goazen ezpere³⁵ mundua jayo zan lembicico iru egunetara, eta ayetan arquiteco degu orrelaco arguiren bat³⁶. “*Dixit Deus, fiat lux; et facta est lux*”.³⁷ Lembicico argui artatic, diotenez, eguin cituen³⁸ Jangoicoac laugarren egunean, eguzquia, illargia, eta izar guciac eta ala³⁹ orain⁴⁰ aimbete izarretan ísuria eta bacandua dagoen arguia, batean biribillatua egondu zan lenengo iru egunetan: “*Primo die factum esse universam lucem splendidissimam, dio Teodoretoc, quarto die fuisse eam in Solem et Lunam, caeteraque sidera dispertitam*”. Orra bada doy doy, nic bear dedan arguia, argui guzien lenic-jayoa; argi errañu gucién asiera eta jayotza. Argui au da San Agustín-en simboloric ederrena⁴¹; ¿Cer? Ona eracusgarri obeto dagocana⁴²; beste guciac baño aren anz andiagoa duena. Dira beste Doctoreac, eguzqui ta⁴³ izar batzuec becela; oriec dirade argui bigarrenac beste lembicico batetic eguiñac eta prestañiac⁴⁴. Biz ordea, San Agustín munduaren lembicico⁴⁵ arguia becela, beste gucién iturria, ez guereizic, ez oreiric⁴⁶, ez illumberic ezagutu zuena. “*Vos estis lux mundi*”⁴⁷. Cerren, Santo Tomas aingueruac dionez, Jaincoac lembicico⁴⁸ argui hura⁴⁹, eguin zuen argui utsa; argui utsaren izatea cegoan⁵⁰ erara, argui guciaquicoa, eta gucieracoa. “*Secundum comunem lucis naturam*”. Utseguin dezu, esango dirate Filosofo becosco-dunac; beguitandu zatzu; oyec⁵¹ dirade amesac eta contuac,

35 L1 eta L2 *ezperen*.

36 Beltzez dagoen testua ez zuen Aranak 1885 urtean argitaratu. Aranaren testu argitaratuari Euskaltzaindiko testuko pasartea erantsi diogu. Euskaltzaindiko eskuizkribua (E) eta L1 eta L2 bat datoz. Egiaren zuzenketak honelaxe dakar hitzez hitz orrialdearen barrenean, goian (1) zenbakia jarri ondoren: (1) *Ta idoroco dezute, batean ta beztera biribillatsen badituzute, eguzquiaren illarguiaren eta izar gucién arguiac ¿Ez da posible? Bada ordea: goazen ezperen mundua jaiozan lembicico iru egunetara, eta aietan arquiteco degu orrelaco arguiren bat Dixit que...*

37 Latinez testu argitaratuan: “*Dixitque Deus, fiat lux: et facta est lux*”. A testuko oharra: Gen. 1, 3.

38 Euskaltzaindiko eskuizkribuan batera: *eguintituen*.

39 L1 *ala*. E eta L2 dokumentuetan, ordea, ez dator *ala*.

40 L2 *orain*.

41 E *Argui au da San Agustín-en simboloric ederrena*. A: *Argi au da San Agustín-en señaie edo simboloric ederrena*.

42 A: *zerren dan eracusgarri obeto dagocana*.

43 L2 *eta*.

44 L2 *prestañiac*.

45 A *lembizido*. L2 *lenvicico*, E *lembicico*.

46 Testu argitaratuan *odeiric*.

47 A testuko oharra: Math, 5, 14.

48 L2 *lembicico*.

49 A *lembizico argia*.

50 E *zegoan*, L2 *cegoan*. Bigarrena, L2koa, hutsa ote da.

51 L2 *oriec*.

Platon-en iduripenac, eguiaric baguecoac, ipuyac⁵² eta guezurrac. Ez da iñoiz icusi, ez eta⁵³ icusico ere orrelaco arguiric, argui utsa danic, argui utsaren izatea daucanic, argui guciaquicoa eta gucieracoa danic. Oraindaño sortu diran arguiac izan dira argui au edo ori, argui bata edo bestea, argui illunago edo arrayago, argui guchi edo iori; baña ez argui-utsaren izena edo izana duanic; ez onena, ez arena, ez iñorena danic: ez da ori eginquizuna, ezinquizuna baicican. Ala ere, ez naiz icarutzen: berriz ba-diot, etzala bestelacoa izandu mundu onen lembicico⁵⁴ arguia. Ez da au nere eraucia⁵⁵; Santo Tomasec dion eguia bat da. “*Oportet dicere lux primo die fuit producta secundum communem lucis naturam; quarto autem die attributa est luminaribus determinata virtus ad determinatos effectus*”. Bijoaz oraiñ Filosofo errietariac Santo Tomas-egana eta esan biezote⁵⁶ aurquez-aurque amesac edo iduripenac diradela. Jaquin bezaté izan dala munduan argui bat *guziequicoa* eta *guzieracoa* gueren adiunetic campora, argui utsa, ceñi argui utsaren icena ta izana cegocan; latinez argui *ut sic*, eta eusqueraz obeto *arguia utsic*; “*secundum communem lucis naturam*”.

Eta oraiñ badiot ezen gure Aita San Agustiñ andia, dala argui ura becelacoa izatez, eguiaz iduripenic baguea; argui bat *guciequicoa* eta *gucieracoa*; argui gucietan arqitzen dana; izandu diran, eta oraiñ⁵⁷ diraden, eta guero izango diraden inondicaco argui gucietan ere sortuco dana. San Ambrosio da argui bat eta bacar; San Jeronimo beste bat eta bacar; San Gregorio da argui au, San Isidoro argui hori, San Juan-Crisostomo, Nacienceno, Santo Tomas, San Buenaventura⁵⁸ dirade bat, bi, iru, lau, argui chitezco ederrac; baña bacarric San Agustin ez da argui bacarra, ez da bata ez bestea, ez da au ez da hori. ¿Cer da bada? Lembicico munduaren *arguia*⁵⁹, *guziequicoa* eta *guzieracoa*; argui bat eta argui asco, eta⁶⁰ argui-gucia dagocana. “*Secundum communem lucis naturam*”. Eta arc⁶¹ au bera nere ustez adierazotzen digu egungo Evangelioac esaten duenean “*San Agustin dala munduaren arguia*”; esan gabetanic⁶² cer argui dan, nolacoa dan, nondic edo nongoa degun

52 L2 *ipuñac*.

53 Euskaltzaindiko testuan *ez da icusico ere*; Loiolako eskuizkribuan *ez eta icusico ere*.

54 L2 *lenvicico*.

55 A *erausia*. L2 *eraucia*

56 L2 *viozate*.

57 L2 *orain*.

58 L2 *Buenaventura*.

59 Testu argitaratuan *argia* hitzaren ondoren *bezela* erantsi du Aranak. Euskaltzaindiko testuan ez dator *bezela*.

60 L2 *ta*.

61 A *argi*. L1, L2, E *arc*.

62 E *esangabetanic*. L2 *esan baguetanic*.

argui au. “*Vos estis lux mundi*”⁶³. Orra bada nere sermoigaya. Ondo mea eta segalla; ceñaren, bear dan becela, edertzeo eta apaintzeo, gracia ascoren bearra daucat. Esca dezayogun⁶⁴ gracia gucien Amari esaten diogula: *Agur Maria*.

LENENGO PARTEA

Lux mundi lucens.

Nere sermoi-gaya da esatea gure Aita San Agustiñ⁶⁵ andia, izandu dala mundu onen lembicico arguia, eta hura bezelacoa. Elcargana ditzagun bioc eta aguirico da ceñ ederqui dagocan San Agustiñ-i lembicico arguiaren izena, eta berriz lenvicico⁶⁶ argui orri cer polliqui datorquion San Agustiñ-en anza eta iduria. “*Vos estis lux mundi*”⁶⁷, lembicico argui hura izandu zan argui utsa, ceñaren errañ⁶⁸ eder irazequiac etziran emendatu iñoiz, ez galdu, ez liquistu ere odeyez, illunez, guereizez⁶⁹. Eta ona bereala gauza bat San Agustiñ-en arguiari faltatu citzayona. ¿Nosquiro ez daquigu San Agustiñ izandu zala lembician gau erdia baño illunago lañoiz, odeiez, guereizez⁷⁰, ichusiz betea? Badaquigu. ¿Era batean⁷¹ bere erara bizitu zan⁷²? Bazan. ¿Bere amandre gaishoari ez ciozcan naigabeac eguiñ eunca eta millaca? Baziozcan. ¿Ez cirudien bere gazte demboran lagunac baño choroagoa, errazago, limuriago⁷³? Bacirudien. Orrezaz gañera, eta gaiztoagoa dana, ¿ichutu ta⁷⁴ erori ez zan Maniqueo citalen utseguin liquitsetan, eta ondaturic egondu etzan leice izugarri batean? Ala da eguia. ¿Eta⁷⁵ ori da San Agustiñ arguia izatea, eta beragandic argui errañu ederrac isurtzea? **Ez da ori. Beraz ez da S. Agustiñ arguia eta are guchiago⁷⁶ munduaren lembicico**

63 A testuko oharra: Math. 5, 14.

64 L2 *diozagun*. E: *Esca dezayogun au*.

65 L2 San Agustin.

66 Esaldi berean *lembicico* eta *lenvicico* bi modutara idatzita.

67 Aranaren edizioan puntu eta aparte jartzen du *Vos estis lux mundi* esaldiaren ondoren.

68 L2 *errañu*.

69 E, L1, L2 *guerizez*, A *gereizez*.

70 Bigarren aldiz *guereizez* agertzen den honetan Ean ere *guereizez* dator.

71 Euskaltzaindiko eskuizkribuan batera idatzirik *erabatean*; testu argitaratuan hitz bitan *era batean*.

72 Testu argitaratuan *bizitu etzan*. Loiolako testuan zuzendu gabe. Euskaltzaindiko eskuizkribuan *bizitu zan*.

73 L2 *choroagoa, errazago, limuriago?*

74 L2 *eta*.

75 Testu argitaratuan *ta ori da*; Euskaltzaindikoan *Eta ori da*.

76 Testu zuzenduan *guchiago* badakar ere irakurketa oker bat da, Aranaren Loiolako

argui hura becela. Bada ordea: eta ori obeto aditzeco⁷⁷ arreta gucioc, lembicico argi artzaz Escriturac dionari. Eguin⁷⁸ zuen Jaungoicoac argui hura esan dugun becela argui-utsa, eta orregaitican ere bacidurien⁷⁹ illuntasunean bilduric cegoala; edo beintzat illuntasuna arguiari alderen batetic bacichecala⁸⁰. Argatic Jaincoac, itsasiric ceudela biac alcar, bata besteagandic bereiztu zuen⁸¹; “*Divisit lucem á tenebris*”⁸². Esango nuque nic, lembici artan illuna eta arguia alcar itsasiric⁸³ eta elduric, norc nori eraguingo cion, ceñec ceñ garaituco zuen ibilli ciradela; noiz eta Jaincoac icusirican **burrucari**⁸⁴ biac, erdian bitarteturic, aparterazo⁸⁵ cituen; “*Divisit lucem a tenebris*”. Eta orduan arguiac bere errañu guciac libre ceuzcaziela, aĩñ bete betean jo zuen bere etsai illun ichusi⁸⁶ hura, non seculaco beregandic igues eraguin cion, eta orrequin bera guelditu zan betico argui uts ederra.

Auše bera guertatu citzayon San Agustiñ-en arguiari; ta ara nola. Batayatu artean guizon gucioc ez oi guera, San Pabloc⁸⁷ dionez, gaba ta illuna baicican, eta batayaturteaz cerura jayo ezqueroz, orduan eguiñ oi guerade⁸⁸ argui, “*Eratis enim aliquando*⁸⁹ *tenebrae, nunc autem lux in Domino*”⁹⁰. Orduan, Jaincoac nai-ta, iguesi dijoaz gugandic illunac eta gauac; orduan Jaincoac berac izitutzen⁹¹ ditu alcargandic

---

eskuizkribuan argi datorrena: *guchiago*.

77 Beltzez jarritako pasartea ez dator Ean, bai ordea L2 eskuizkribuan zein L1ean. Era berean, Aranak testu argitaratuan dakarren *aditu ondo* delakoa ez dator bere eskuizkribuan. Baliteke, beraz, esaldi osoa beste era honetara izatea: “**Ez da ori. Beraz ez da S. Agustiñ arguia eta are guchiago munduaren lembicico argui ura bezala. Bada ordea: eta ori obeto aditzeco** arreta guzioc, lembizico argi artzaz escriturac dionari”. Letra beltzez datorrena 1885 urtean argitaratu den testuari erantsi diogunez gero, letra beltzez jarri dugu.

78 E testuan *Eguia zuen* dakar, baina *Eguin zuen* izan behar du. Halaxe dator L2an.

79 A *bazirudien*, L1, L2, *bacidurien*.

80 A *bazitzecala*, L1, L2, *bacichecala*.

81 E: *Argatic Jaincoac, itsasiric ceudela biac cituen, ta bata besteagandic beiztu zuen. L2: Argatic Jaincoac, itsasiric ceudela, biac ucitu cituen ta bata besteagandic bereiztu zuen.*

82 A testuko oharra: Gen. 1, 4.

83 A *itsasiric*, E *itzatsiric*.

84 A, E, L2 *burrucan*. L1 *burrucari*.

85 Testu argitaratuan *aparterazoco*, Euskaltzaindikoan *aparterazco*.

86 E *ichusi*, L2 *ichutu*.

87 Testu argitaratuan *San Pauloc*, Euskaltzaindikoan *San Pabloc*.

88 Euskaltzaindiko testuan *guerade* aditzaren ondoren koma.

89 Euskaltzaindikoan *Eratis aliquando tenebrae* (...), testu argitaratuan *Eratis enim aliquando tenebrae* (...).

90 A testuko oharra: Ad. Ephes. 5, 8.

91 Zein aditz ote da hau? E *utzitutzen* irakurtzen dugu, L2 *uzitutzen*. Larramendik bere hiztegi hirukoitzean (Tomo II, 148. or.) Partir separando, *ucitu*, *ucindu*, *epaqui*, *ebaqui*. Lat. Dividere, incidere, iccare.

arguia eta illuna. “*Divisit lucem á tenebris*”. Eta⁹² orain San Agustiñ-engan. Eguin zuan Jaincoac, argui-utsa izateco mundu onetan: eta orra non bereala eraso cioten illunac eta gabac; bildu eta estali zuten beren⁹³ ichutasun ta ichustasunean; eldu eta itsasi⁹⁴ citzayozcan, eta aín latzqui, non cirudien emendatu bear ziotzcatela⁹⁵ bere arguiac, eta ito bere argui-errañu guztiac. ¿Noiz ordea zan ori? Cerura jayo baño len, cristau eguin baño leen, graciaren mundu ederrean, an-arteraño⁹⁶ ecer ere etzanean. Orduan da gabaren aldia⁹⁷; orduan illunac aguinzeco mendea. “*Eratis enim aliquando tenebrae*”. Orducoac dira San Agustiñ-en odeyac, gereizeac, **utsegiñac**⁹⁸: ez arqitu zan ezquerozcoac, ez batayatu zanetic eguiñac eta icusiac; bada arrezquero izandu da San Agustiñ, arguia ez ezen⁹⁹, argui guztietatic argui uts, garbi ederrena. “*Nunc autem lux in Domino*”. Ez iñoiz illundu, ez odeyatu, ez ecliptsez ezcutatu dana¹⁰⁰; bai beragandic itzal guziac urruti bota cituena. Eta orra, oso oso nola dan San Agustiñ, lembizico mundu onen arguia becelacoa. “*Vos estis lux mundi. Fiat lux, et facta est lux*”. Bai eguia balitz, esango didazute; bai eguia balitz etzala¹⁰¹ iñoiz illundu San Agustiñ-en arguia batayatu zan ezqueroztanic; ez da ordea ori eguia izan; cerren badaquite guciac, Santuac berac eguin cituela liburu bi¹⁰², bata, bere pecatuac aitortzeco, bestea bere utsegiñac eta oquer-esanac zuentzeco. ¿Cer dira gaizqui eguiñac eta gaizqui esanac, ez bada gaba, illuna, itzala, ichusia¹⁰³? Beraz ez da San Agustin argui utsa; ez da lembizico munduaren arguia. Ez nuen uste aín gogor egongo ciñatela San Agustiñen arguiarequin; baño nic samurtuco zaituztet. Diot bada bildurrican gabe, etzala iñoiz ere illundu San Agustiñ-en arguia. Ez degu

92 L2 Ea.

93 A bere, E beren.

94 E itzasi, A itsasi, lehenago ere egin dugu zehaztasun hau.

95 A ziozcatela, E ziotzcatela, L2 ciozcatela.

96 E, A au-arteraño. Testu bietan jatorrizko irakurketa okerra eman dela dirudi, zeren an-arteraño izan behar baitu, eta halaxe dator L1, L2 testuetan.

97 A: Orduan gabaren aldia, Euskaltzaindikoan Orduan da gabaren aldia. Uste izatekoa da Euskaltzaindikoa dela zuzenagoa.

98 A utsegiñez zuzendua dago, gainean utsegiñac ez gr oharrarekin. E eta L2an argi dago, ordea.

99 A: ez-ezen, E ez etzen. Delako ez ezen partikula gaurko euskara estandarrean darabilgun ez ezik partikularren aldaera bat da.

100 E: ez iñoiz illundu, ez odeyatu, ez ecliptsez ezcutatu dana. A: Ez iñoiz illundu, ez odeyatu, ez argez edo eklipsez ezcutatu dana. Ikusten denez, Arana Larramendi baino Larramendiago zen eta Larramendiren hitz berria zen arge txertatzen du sermoian.

101 E etzalla.

102 A Santuac egin zituela liburu bi, Euskaltzaindikoan Santuac berac eguin cituela liburu bi. Uste dugu Euskaltzaindiko aukera, Santuac berac, ipse argia duena dela jatorrizkoa.

103 A: ¿Zer dira gaizki-egiñac eta gaizki-esanac, ez-bada gaba illuna, itzal-itsusia? Euskaltzaindiko testua, guk transkribatu duguna, askoz argiagoa eta indartsuagoa da.

cer uqitu aren pecatuen gañean; cerren arestiyen¹⁰⁴ guñion becela, cerura jayo baño lenagocoac¹⁰⁵ ciran. Beste utseguñac aña etzuten illundu San Agustiñ-en arguia, non gueyago edertu zuten, eta biurtu zuten arguiago. Au da Doctore Santu onen gloriaric andiena; lucitzea arguiaz; arguiaz ez ecen, illunez ere bai; eracustea munduari ondo eta zucen esanequin ez ecic, oquer eta cearrera esan cituenaquin ere bai. Izan cituen, bai, bere gabac argui onec. ¿Nolacoac ordea? Araco David-ec esan cituen becelacoac, chit asco jaquiñac, gau batac besteari elcar¹⁰⁶ jaquiunde a eracusten ciaquitenac. “*Et nox nocti indicat scientiam*”¹⁰⁷.

Gueyago icasi du munduac San Agustiñ-en gabetan, beste Eleizago Doctore-en egunetan baño. Argui andiagoa zuen San Agustiñ-ec gabaz, beste guztien egunac baño. San Agustiñ-en gabac etzuen illumberic; aña zirudien ta zan arguia, nola dan egunic arguiena. Argatic eroceñec, San Agustiñen gabac icusteaz ta iracurteaz¹⁰⁸, esan dezaque Daviden canta asiera-duen¹⁰⁹ ura. “*Nox illuminatio mea in deliciis meis*”¹¹⁰. ¡Au gaba argui! ¡Au gaba gozo! ¡Ez nic iñoren egunetan! San Agustiñen arratsetan bai ditudala nic nere atsegiñac eta poz-aldiac! “*Quia tenebrae non obscurabuntur à te*”¹¹¹. **Cergatic**¹¹² ece, dituen argierac¹¹³ illunduco ez diraden iñoiz; “*Et nox, sicut dies iluminabitur*”. Cergatic ece, aren gaba, egun bat adiña, arguituco dan; “*Sicut tenebrae ejus ita et lumen ejus*”¹¹⁴. Cergatic ece, nola dan aren illuna, alaše izango **da**¹¹⁵ aren arguia. Arratsetan, ots-garbi danean, icusten ditugu izarrac, eta ala ere gaba da, ta illumbean gaude: baña ez da orrelacoric San Agustiñ-en gabetan, utsegiñetan, ceresanetan: bada beti dago otsgarbi: beti aguri dira izarrac¹¹⁶; are gueyago; aguri dira eguzquiac; are gueyago; aguri

104 L2 arestian.

105 A lenacoac.

106 A alcar, E elcar.

107 A testuko oharra: Psal. 18, 3.

108 E zein L2an icusteac, ta iracurteaz.

109 A: *esan dezake Dabid-ec canta baten erdian dion*. Testu argitaratuaren gaineko zuzenketarekin, honelaxe irakurtzen da: *esan dezake Dabid-ec canta azucrudun ura*. Esaldi hau gaizki ulertu batetik datorke. En: *esan dezaque Daviden canta asiera-duen hura*.

110 A testuko oharra: Psal. 138, 11.

111 A testuko oharra: Ps. 138, 12.

112 An, *Argatic* eta gero gainean zuzenketa egin ondoren *Cergatic*. Euskaltzaindiko testuan ere *Cergatic* dator.

113 An *argierac* gainean zuzendurik dator: *argienac*. En ere *arguerac* dator.

114 A testuko oharra: Ibidem. Alegia, Ps. 138, 12.

115 A: *alaše izango ere aren argia*. Gaineko zuzenketa egin ondoren Euskaltzaindiko testua bezalaxe gelditzen da: *Cergatic ece, nola dan aren illuna, alaše izango da aren arguia*.

116 A: *beti ageri dira izarrac*. Hurrengo esaldietan, ordea, *agiri* aditza etorriko da bi aldiz.

da¹¹⁷, eguzquia eta izarrac-baño argui bat¹¹⁸ andiago; eguiten diguna egun bat, eguzquia bere erpiñ-erpiñean dijoanean baño arguiago eta ederrago. Ez dezute orain esango San Agustiñ-en arguia illundu dala, odeitu dala, itzaldu dala. Beraz, izandu da¹¹⁹ argui utsa, eta mundu onen lendabico arguia becela, “*Vos estis lux mundi. Fiat lux et facta est lux*”.

Beñ atera gueranean, gaitza cirudien pauso onetatic, ¿Norc esango digu San Agustiñ-en argui au nolacoa dan, ceñ andia, ceñ vizia, ceñ ederra? Goacen lendabico arguiagana, eta archec esango digu jaquiñ nai deguna. Argui hura eguin baño lenago, etzan munduan ecer aguiari: etzan ecer icusten; gucia zan gaba, ta illuntasunac ceducan ausquia, azala ta gaña¹²⁰. “*Et tenebrae erant super faciem abyssi*”¹²¹. Baña bitarte artan Espiritu Santua cebillen uren gañean, santutzen cituela bere uquitzeaz eta virtutez, guero izango guenduen batayo santuraco. “*Et Spiritus Dei ferebatur super aquas*”¹²². Eta onen ondoren eguin zuan Jaincoac lembico arguia, illuntasun guztiac quentzeco eta banatzeco. “*Fiat lux et facta est lux. Et divisit lucem à tenebris*”¹²³. Azquen oni narraquiola¹²⁴, cristau-mundu onetan eguin zuan Jaungoicoac¹²⁵ gure Aita San Agustiñ, iñondic sortzen diran gabac¹²⁶, illunac eta guereize ichusiatic deseguiteco eta ecerertzateco. Heregia¹²⁷ bacoitza da arrats ichia baño illunago, ceña arguitzeco eta aguertzeco¹²⁸, ez da asco adiña eguzqui ascoren arguia. ¿Nolaco gaba¹²⁹ beraz eguingo dute heregia guciatic batean bilduric eta baturic? ¿Eta nolaco arguia bearco da guztiac beingoan zatitzeco, banatzeco, deseguiteco, eta ezereztara biurtzeco? Bada alaco sea da San Agustiñ-en arguia, infernutic sortu diraden heregia guztiatic, ceñ ere¹³⁰ diran illunac eta portitzac¹³¹, deseguiñ cituena. Bacirudien Eleiza Ama

117 A *agiri da*, E *agui dira*.

118 A *bac*. L leko testuaren zuzentzaileak ez du zuzendu; En *argui bat* dator.

119 E: *izandu argui utsa*. A: *izandu da argi utsa*.

120 An, *osinleizearen azala ta gana* sintagmaren gainean haxe irakurtzen dugu: *ondaturico ceducan ausquia*. E: *illuntasunac ceducan ausquia, azala ta gaña*.

121 A testuko oharra: Gen. 1, 2.

122 A testuko oharra: Ibidem. Alegia, Gen. 1, 2.

123 A testuko oharra: Gen. 1, 3 at. 4.

124 Euskaltzaindikoan *narraquiola*, testu argitaratuan *narraikiola*.

125 L2 Jaincoac.

126 L2 *gauac*.

127 E: *heregia*, A: *herejia*.

128 A: *arkitzeco eta agertzeco*, E: *arguitzeco eta aguertzeco*.

129 L2 *gaua*.

130 *ceñ ere* partikularen bidez esaldi kontzesiboak eratzen dira. E testuan, *ceñ ece* dator. Delako *ceñ ece*, “*ceñ ere*” gaizki kopiaturik sortu da, uste dugunez.

131 A: *bortizac*, E: *portitzac*.

Santaren Cerua¹³², guri argui¹³³ eguin baño lenago, gabaz illuntzera eta illunez estaltzera cijoala, izarrac emendaturic, ezcutaturic eguzquia eta illarguia, norc daqui non? Fedearen eguiac guezurraren ujolac ondaturic, bagac bagai cerraiztela¹³⁴, cristautasuna ondatzeco, itotzeco, galtzeco¹³⁵, birtuteac etzuen beren antzic, ecer ere agui etzan: guztia gereizez¹³⁶, guztia illumbé; guztia gau¹³⁷. “*Tenebrae erant super faciem abyssi*” Maniqueoac alde batetic; Donatista-c bestetic; Arianoac emendic; Pelagianoaac ortic; eta beste Eleizaren etsai icaragarri guztiaac, infernuac bere goragaletan bota cituenac, gautu zutela cirudien Eleiza Ama Santaren egun ederra. Ala ere, bitartean Espiritu Santua cebillen Eleizari bere arguia prestatzen; eta artaraco batayo Santubaren urac leenere baño birtute eta indar gueyagoz betetzen, arrotzen eta uanditzen, “*Et Spiritus Domini ferebatur super aquas*”. Noiz da bat batetan¹³⁸ agertzen dan munduan San Agustín-en arguia, aiñ bici, aiñ aundi, aiñ eraguille, alaco jaquiundearen errañu gozoaquin; non, eguzquia ifar-lausoa beziñ erras banatu eta deseguin cituen gau illun guztiaac; lurperatzen cituela andican sortu ciraden herege cital eta herejia ichusi guciac; bat ere aien aztarnaric gueratu gabe lur-gañean. “*Divisit lucem á tenebris*”.

Ar dezagun escuan berriz gure neurria¹³⁹. Lembicico munduaren arguia izandu zan guciacuicoa¹⁴⁰, beste gucien gaya eta jayotza, ceñegandic eguin ciraden¹⁴¹ ceruan argui guciac. Eta gure Aita San Agustín izandu da argui bat guciaquicoa, Eleizaco argui guztietan arguitzen dana, gucien gaya eta iturria. Argui iturri onetan edan cituzten Eleizaco doctore Santuac beren¹⁴² liburutetan icusten diraden argui ederrac: onetan batzuec izartu, besteac onetan eguzquitu ciran: emendic¹⁴³ atera cituzten aimbeste argui **mota**¹⁴⁴ churi, gorri, urdiñ oraiñ cillar, guero urrecolore dutenac, eta guztia zor zayo San Agustín-en argui guztiaquico oni. Ez dezutela beldur¹⁴⁵, orregaitic

132 A: *zeruba*; E: *Ceruba*.

133 L2 *argui au eguin baño lenago*.

134 E, L2 *cerraiztela*.

135 A: *galtzeco zorian zebiltzan dakar*; En ez dator delako *zorian zebiltzan*.

136 E: *guereziz*.

137 An zein En, bietan berdin agertzen da. Lehenengo *guztia* eta hurrengo *guzia*.

138 A *bat batean*; E *bat batetan*.

139 L2: *Ar dezagun berriz escuan gure neurria*.

140 Halaxe dator En, L1 *guciaquicoa*.

141 A: *diraden*; E: *ciraden*.

142 A: *beren*; E testuan huts bat dator: *ber*.

143 A: *emendic*; E: *emen*.

144 L1 *lean mota hitza*, E testuan ez dator.

145 E: *Ez dezutela beldur*; A: *Ez dezazutela beldur*.

emendatu, bucatu, aituco dala neurrigabeco argi au **lembician bezañ oso ta jori dario argui iturri oni**¹⁴⁶; bai eta jarioco ere etorquizun¹⁴⁷ guzientzat, mundu onec dirauen artean. Are gueyago: munduan diraden escola guciac andizcatzen¹⁴⁸ dira San Agustiñ-en icenaz, eta aberazten eta edertzen oi-dabiltza aimbeste urteren epean aren arguiarequin; guztiac San Agustiñ-i dagozca; ari jarrai, ari begira, hura bereganatzen dutela. ¿Tomas-en escola famatuac zembat argui eder irazequi ote ditu? ¿Eta Jesuitenac cembat? Errazago da contatzea eguzquiaz dacusgun lausoa, Ceruco izardia, ondarreco are chea¹⁴⁹, basoetaco ostoac, ecen ez escola oyetaco arguia, aundi eta fiñic gabecoa¹⁵⁰. Ez da erraz, esango dit norbaitec, gauza ori zucen aditzea. Escola horiec ez dabiltza bide batetic; bata dijoa alde onetatic, bestea orretatic; batzuec diotena, besteac ucatzen, ta ezezdutzen¹⁵¹ dute; ta egun-oro alcarren contratzen, eta gezurtatzen **becela**¹⁵² dirade. ¿Nola bada guziaquicoa izan diteque San Agustiñ-en arguia escola orientzat? ¿Noazquiro, bayezcoa dionaren arguia izan diteque ezezcoari dichecanaren argui¹⁵³? Nequezago da ori, gaba eta eguna comuntatzea¹⁵⁴ baño. “¿Quae societas luci ad tenebras?”¹⁵⁵

Beraz eguia ez da San Agustin dala **gucientzat**¹⁵⁶ eta gucien argui. Bada ordea, nic azalduco det nola; eta corapillo au ceñi ere dirudien estu, nic epaqui gabe ascatu det; eta erraz ala ere. Beti iduritu zait gure Aita San Agustiñ dala argui-ichaso andi zabal bat¹⁵⁷ becelacoa, eta izen onechec emango digu bear deguna. Gauza jaquiña da cer suertatzen zayoten ichaso zabalean dabiltzanai: onzi bat dijoa alde batetic, eta

146 Beltzez dagoen esaldia Llean dago; E agirian ez dator testu hau.

147 A: *etorkizaldi*. Testu argitaratuan bakarrik dator *etorkizaldi* delakoa. Itxura guztien arabera Aranaren asmazio bat da. Euskaltzaindiko eskuizkribuan zein Loiolakoan *etorkizun* dator. OEH Aranak argitaratutako testutik hartutako adibide bakarra dakar.

148 A: *andizcatzen*; E eta L1 *andiacatzen*. Aditz beraren bi aldaera ote dira *andizcatu* eta *andiacatu*? Larramendik bere hiztegi hirukoitzean *vanagloria* hitzean (tomo II, 362. or.) *audia, antustea, vanagloria*. Lat. inanis gloria.

149 A: *are sea*.

150 E: *ecen ez escola oyetaco arguia, aundi eta fiñic gabecoa da*; testu argitaratua: *ezen ez escola oyetaco argi andi eta azquen-gabecoa*.

151 E testuan ez dago guztiz argi *ezezdutzen/ezeztatzen* den. A: *ezerezdutzen*.

152 Llean eta En, bietan, dator *becela*. Aranak testu argitaratuan *bezela ez zuen sartu*.

153 Galdera hau E testutik aldatu dugu; testu argitaratua beste hau da: ¿Noazkiro, bayezcoa dionaren argia izan diteque ezezcoa dichecanaren argi?

154 A: *alcartutzea*; E: testuan *comuntatzea*.

155 A testuko oharra: II. Ad Cor. 6, 14.

156 A: *geyentzat*. Llean, azken hitz hau ezabaturik gainean *gucientzac* dator. E: *Beraz eguia ez da San Agustin dala gueyentzat eta gucien argui*.

157 A: *argi-ichaso zabal andi bat*; E: *argui-ichaso andi zabal bat*.

bestea bestetic; au dabill eguaren contra, ori ifarraren contra¹⁵⁸ dabil¹⁵⁹; orain igotzen dira eguzquiaren jayotzaronz, guero eguzquiaren iltzeronz, jaisten dira batean escui, bestean ezquer. Bide oriec contratzen dirade; ez dira ausi; ongui dijoaz; zuzen dabilltza. Cergatic ichasoac bere barrutian, gueyago balira¹⁶⁰ ere, badu guziac **irozotzeco**¹⁶¹ bear diña ur, bear dan diña bide, bear dan **indar** ta are bear dan baño gueyago¹⁶².

Auße bera bada suertatzen¹⁶³ zaye, San Agustiñ-en arguiari darraizcan escolai. San Agustiñ da argui-ichaso zabala, ceñean sartzen diran escola guciac, ta aisa ta lasai cabitzen diran¹⁶⁴; contratzen dira noizean beñ beren bideetan¹⁶⁵ baña¹⁶⁶ argi-ichasotic camporatu gabe! Tomistac escui aldetic, ezquerretic Escotistac, Jesuitac erdtic bideratzen dira; gucioc jaquinduriaren billa; gucioc eguiaren esque. Bijoaz zuzen argui-ichaso onetan dabiltzan artean, lema zuzen badaramate, ez dira galduco, ez eta ondatuco ere. Beste ichaso orri paratu cionean Jaincoac ondarrean bere marra eta esia, esan cion: To; ona noraño elduco aizan, aurrera igaro gabetic; emen porrocatu eta ausico dituc ire baga-jaso apardunac. “*Hic confringes tumentes fluctus tuos*”¹⁶⁷. Ordea San Agustiñ-en argui-ichasoari etzion Jaincoac ipiñi muga-arriric, ez ta¹⁶⁸ ubaztarric ere, bere Eleiza Santaren Doctoreac ibilli citecen lasai eta zabal, gora ta bera, batera ta bestera¹⁶⁹, elcar icutu gabe, eta calteric artu gabe. ¿Eta cer da au gucia, ez bada San Agustiñ izatea *guziaquico* argui eder bat lembicico argui eder ura becela? “*Secundum communem lucis naturam. Vos estis lux mundi*”. Ichozu, esango dit contuan dagoanen batec; ichozu; San Agustiñ bada lembicico argui hura¹⁷⁰ becela, beraz ez da oraiñ San Agustiñ-en arguiric munduan. ¿Cergatic ez? Cergatic lendabizico argui

158 A: *iparraren-contra*; E: *ifarraren contra*.

159 L2 *dabil*.

160 A: *badira*; E: *balira*.

161 A zein E dokumentuetan *artzeco* dator. Llean, zuzentzaileak hitz hau ezabatu eta gainean *irosotseco* jarri du. Aditza, ordea, *irozo(tu)* da, Larramendik gehiagotan ere darabilena. Gipuzkoako tradizio klasikoan zabal dabilen *irozo* aditzak “eutsi” esan nahi du. L2 dokumentuan *irozotzeco* irakurtzen denez gero, horixe aukeratu dugu.

162 A delakoan honelaxe dator esaldia: *zergatic ichasoac bere barrutian, geyago badira ere, badu guziac artzeco bear-diña ur, bear-diña bide, bear dan, ta are bear dan baño geyago*. Esaldi argitaratu honi bi zuzenketa egin dio zuzentzaileak. Bata, *artzeco* ezabatu eta gainean *irosotseco* jarri du, bestea, bukaerako *bear dan, ta are bear dan baño geyago* horretan *indar* hitza tartekatu du. *Indar* hitza ez dator L2 testuan ere.

163 E: *suertatzen*; A: *gertatzen*.

164 A: *dira*, E: *diran*.

165 A: *beren bidean badirurite ere* dator. Euskaltzaindikoan ez dator *badirurite ere* delakoa.

166 L2 *baño*.

167 A dokumentuko oharra: Job. 38, 11.

168 L2 *ez eta*.

169 L2 *batera eta bestera*.

170 A: *argi eder ura*; E: *argui hura*.

arc etzuen iraundu, iru **egun**¹⁷¹ baicican; laugarrenean deseguin zan; escutatu zan; ondatu becela eguin zan; arezquero **arguiric**¹⁷² ez dala iñon ere. Eta erantzuten badiotet, badirauela oraindican, eta aguiari dala ceruco argui eder lembizicotic egin ciranetan, esango dirate, ori dala izatea **S. Agustin**¹⁷³ beste Santuac adiña eta becela; bañan ez nic diodana, besteac baño gueyago eta arguiago; bada beste guztiac dira, eguzquia¹⁷⁴ eta izarac becelacoac, asieran esan degunez, “*Fulgebunt iusti sicut sol. Fulgebunt quasi stellae. Lucem splendidissimam et quam simul confertam, nec hominum nec animalium visus potuisset sustinere*”¹⁷⁵. Beraz, edo San Agustiñen arguiaren errañuric eta izpiric ere guelditu etzaigu, edo nere arroturicaco sermoi-gayac badu ichura bai, eta quemenic ez.

Ez nazute berdiñ icaratuco. Gure Aita San Agustiñ izandu da¹⁷⁶ eta oraindic ere bada, lembizico argui hura iru egunetan zan, eta oraindic ere¹⁷⁷ dan becelacoa: iru egunetan oso, urrengoetan puscatua guelditu zan, galdu zuen argui arc¹⁷⁸ oso ibilltea, eta gueroztanic bacan dabill izarretan¹⁷⁹. Ordea San Agustiñ da, beiñgoan argui hura oso, eta puscatua, beingoan: argui batua eta bacandua; osoa beragan, puscatua besteetan; argui batua bere ustacay¹⁸⁰ ederrean, eta bacandua beste Eleizaco Doctore gucietan. Deseguin zuan Jaincoac argui hura izarac eguiteco. ¿Eciñ bada egin citzaquean alaco arguia deseguin gabe? Bacitzaquean; baña gucia eguin zan andieguia, arguiegua¹⁸¹ eta gizonari etzegocana; ta argatic guizona eguin baño leen, escutatu zuen. Lilluratuco zituen argi arc berari¹⁸² zegozcán guziac; candutuco ciran, eta ichutuco ere bai; ala

171 A *eun* dator.

172 A dokumentuan ez dator hitz hau: *arrezkero arkitzen ez-dala iñon-ere*. L leen, *arrezkero eta arkitzen hitzen gainean aguri* irakurtzen da. Uste izatekoa da zuzenketa gaizki dagoela eta *a[r]gu[i]ri[c]* irakurri behar dela. E *argui-bi ez dala iñon ere*. Delako *argui-bi* hori *arguiric* irakurri behar dela deritzagu.

173 Santuaren izena ez dator ez An ez eta En ere.

174 E *eguzqui*, L2 *eguzquia*.

175 Gehitu dugun latinezko pasarte hau L1 dokumentuan eskuz idatzia dator. Jatorria honakoa izan daiteke: Mt. 13, 43 eta Jn 12, 3.

176 A: *Gure Aita San Agustiñ izandu da eta oraindic ere bada*; E: *Gure Aita San Agustiñ izandu eta oraindic ere bada*.

177 E-ko testuan bi aldiz dator *oraindic ere*; testu argitaratuan lehen aldiz *oraindic ere*, bigarreanean, *oraindican ere*.

178 L2 *ori*.

179 E-ko testua transkribatu dugu, argitaratutako testuaren zuzenketa txiki batekin *galdu zuen argui ori oso ibilltea* transkribatu beharrean *galdu zuen argui arc oso ibilltea* egin dugu.

180 A *ustacay*; E *ustuay*.

181 A: *baña guzia egin zan andiegia* dator. L1 dokumentuko zuzentzaileak *guzia egin* ezabatu eta gainean *guereguia* dakar. Beherago ere *guereguia* hitz bera dakar. Zuzentzailearen zuzenketa ez du deus argitzen. E-ko pasarteak garbiago datorrenez gero, horixe hautatu dugu.

182 A *begira*; E *berari*.

dio Teodoretoc. San Agustiñ-en arguia etzuen Jaincoac deseguiñ; ala da eguia: ¿Certaco bada argandic eta arequin eguin cituen beste Doctore Santuen izarrac? Cerren San Agustiñ-en argui osoa gucieguia¹⁸³ dan andiegia, bicieguia, eta ari betaz-beta dagozcan guciac lilluratzen eta ichutzen diran.

Herege guciac ere San Agustiñ-i darraizca; aren icena aoan, copetan, libruetan, jolasean darabilté, beste Doctoreac beragandic urruti-urruti **botarican**¹⁸⁴, ecer ere valio ez balute becela. San Agustiñ nai dute berentzat, San Agustiñ beren alderontz, San Agustiñ beren utseguñen estalquitzat. ¡Ah erotzar galdutzarrac! ¿Eta nola bada galtzen dira herogeac argui oni beguira daudela? Gueyeguiac ichutzen ditu. Onzac, mosolloac eta beste gau-choriac **gauetz**¹⁸⁵ icusten duté eciñ ordea egunez; eta ori ez da arguiaren falta, ayen beguiena baicican: argui gueyeguiac ichutzen ditu. ¿Cer nai luquete bada hereje ichu gautarrac? ¿Beren begui lausoquin, beren icusquera labur guereizatuquin egon beguira San Agustiñ-en arguiac lilluratu, candutu eta ichutu gabe? Begui arguicoentzat ere gueyegui da San Agustiñ-en arguia; etzayo betaz beta beguiratu bear. Nola gure Jaungoicoa argui utsa dan, eta eciñ beguiz icusi dana; eta nola bici dan iñor ere argana igo eciñ ditequean arguilecu batean, “*Lucem inhabitat innaccessibilem*”¹⁸⁶, ala egotsi¹⁸⁷ zion San Agustiñ-en argui oni egoqui auße: eguin zuen argui utsa, eciñ iñorc ere beguira dezaqueana aurquez-aurqué eta zucen, ichutu gabetanic. Eta nola Jaincoaren arguia icusten dan beregandic isurtzen dituen erraiñuetan, ta ispilluan becela aguiri dan criatura oyetan; “*Videmus nunc per speculum in aenigmate*”¹⁸⁸; ala etzayo bear beguiratu San Agustiñ-i ezpada bere argui erraiñuetan, eta argandic aguiri diraden Doctoreetan. Etzayo beguiratu bear San Agustiñ osoari, bai San Agustiñ bacanduari. San Agustiñ-en **argui**¹⁸⁹ osoac ichutzen du gueyeguiac, eta argui bacanduaz¹⁹⁰ arguitzen du bear danaz; oyen guztien ondoren ederqui atera dezaquet; beraz, San Agustiñ da Eleizaren *arguiric aundiena*; beraz San Agustiñ da *argui guziequicoa eta guzieracoa*; beste argui¹⁹¹

183 A: *Zerren San Agustiñ-en argi osoa guziegia dan andiegia* dator. L1 *guziegia* ezabatu ondoren gainean *guereguia* jartzen du zuzentzaileak. Hitz hau aurreko lerrokadan ere ikusten dugu. E: *guzieguia*.

184 An ez dator *botarican*. L1 testuko zuzentzaileak jartzen duen hitz hau En ere badator.

185 En zein L2 zein An *gauz*. L1eko zuzentzaileak, ordea, *gauetz* forma dakar *gauz* hitzaren gainean -e- bat idatziz.

186 A testuko oharra: Tim I. 6, 16.

187 L2 *eracutsi*.

188 A testuko oharra: Ad Cor I. 13, 12.

189 A *San Agustiñ-en osoac ichutzen du* dator. L1 testuan zuzentzaileak *San Agustiñ-en* eta *osoac* hitzen artean *arem* jarri du. Uste izateakoa da *argui* behar lukeela izan.

190 A eta L2 *bacanduac*. L1 eta E *bacanduaz*.

191 L2 testuan ez dator *argui* hitza.

guztien gaya eta jayotza; beraz, San Agustiñ da, munduaren asieraco arguia becelacoa. “*Fiat lux et facta est lux, vos estis lux mundi*”¹⁹².

Santuren batec adierazotzen oi du, aren Santutasuna noraño eltzen dan. Cembat eta justuac oi diran arguiago, ambat oi dira santuago¹⁹³. Beraz, dalaric San Agustin guztiac baño arguiago, izango ere bada beste guztiac baño Santu andiangoa. Ichozute. Jaincoac lembician gauzagiñen¹⁹⁴ ibillita, guciac bucatu cituenean, esan zuen: guciac ciradela *chitezco onac*, “*Et erant valde bona*”¹⁹⁵. ¿Etziequien bada ceññ zan ayetan onena? Nola ere ciaquien; baña ala ere etzuen besteric esan. Berriz lembizico argui hura eguin zuenean; ¿cer esan¹⁹⁶ ote zuen? Esan zuen ona zala, eta ez besteric. ¡Au miraria! ¿Ona baicic ez? ¿Ez da bada argui ori arguiric ederrena, arguiric gozoena, arguiric andiena, arguiric ongilleena? Esan beza bada Jaincoac, argui hura dala argui eder, gozo, andi, ongillea, eta ez uts utsic dala argui ona. Eta edolaric, ontasunez itzeguiñ nai bazuen ¿cergatic esan etzuen zala argui bat beste guztiac baño obeagoa? ¡Ah ceññ ondo eracutsi nai zigun, nola itzeguin bear genduen santuen gañean! Guztiac dirade onac chit, guztiac dirade chitez santuac: “*Erant valde bona*”. Ez degu ordea guc erabaqui bear, ceññ zan¹⁹⁷ oyetatic onena eta santuena; cergatic oriec diraden berriquetac, choraqueric eta erausi¹⁹⁸ alperrac. Jaquin nai nuque nic ala ere San Agustiñ-en santidadea¹⁹⁹ nolacoa eta ceññ andia dan. Ordea **beste**²⁰⁰ Santuac comparacioetan sartu bear ezpaditugu, ¿cer neurrirequin jaquiñ aldezaquègu? Iñon dan ederrenarequin.

BIGARREN PARTEA

Lux mundi ardens.

Aditu dezute nolacoa eta ceññ andia dan San Agustiñ-en arguia. Diot bada aren santutasuna ere andiangoa dalá aren arguia baño. Orretaraco ez degu San Agustiñ-en santidade au alde guztietatic beguiratu bear: urruti chit eramango gindunque gauza onec; itzeguingo degu aren

192 L1 testuan.

193 E *Cembat eta justuac oi diran arguiago*, (izango ere bada beste guztiac baño Santu andiangoa) ambat oi dira santuago.

194 A: *gauzagiñan*; E: *gauzagiñen*.

195 A testuko oharra: Gen. 1, 31.

196 A: *ezan*. Aurreko esaldian eta ondorengoan, ordea, *esan*. E testuan ere *esan*.

197 A: *dan*; E: *zan*.

198 E: *erauci*; A: *erausi*.

199 A: *santutasuna*; E: *santidadea*.

200 L1 zuzentzaileak sartu duen *beste* hitza Euskaltzaindikoko testuan ere badator.

Jangoicoarequico caridadeaz eta amodioaz. Caridade au izandu zan aĩn irazequi, bero, **sutua**²⁰¹, ta andia; non **gañez**²⁰² biotzetic egiñican, mundu guciari eransi ziozcan Jangoicoaren amodiozco garrac eta chingarrac. Etsizayon cabitzen bere biotzean, ceĩn ere zan andi ta zabala Jangoicoagana ceucan sua; ori esan nai digu escuetan daucan biotz arc, sua eta garra dariola. Badiceca biotz oni barrendic eta campotic, betic goitic, escuitic ezquerretic, alde gucietatic: ori²⁰³ gichi agiri da. Badiceca²⁰⁴ ere beregandic campora eta Jangoicoa amatzen, ez du neurric ezagutzen. Amodio onen neurria oi da biotz osoa ez biotz pušca, ez biotz erdia. “*Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo*”²⁰⁵. Beste santuac Jaincoari nai oi diote biotzetic eta biotz osotic. Baña San Agustiñ aurrerago dabill; biotz osotic ez ecen, gueyago ere amatzen du bere Jaun ta Jabea. ¿Osotic ere baño gueyago? Orra ipuia: gueyago ori edo da biotzecoa, edo ez da; biotzecoa baldiñ bada, au da Jaincoa amatzea biotz osotic. Bai, ez ordea gueyagotic. Biotzecoa ez baldiñ bada, ¿Cer amore izango da? Ez beiñtzat estimagarria. Ez da ipuia; eguia da, San Agustiñ-ec nai zion Jaincoari, biotz osotic eta gueyago. ¿Cer da gueyago ori? ¿Cer dan? Biotz utsa eta biotz bat ez ecen, baita milloi biotz ere. Bat dirudi izatez, baña Jangoicoarequico daucan garra milloi bat betetzeco diña bada, eta gueyago. ¿Are²⁰⁶ ere bai? ¿Are gueyago? Bai suertez ere **gueiago ta gueiago**²⁰⁷: eta icaratuco zeraden adiña. San Agustiñ-ec beti amatzen zuen Jaincoa; baña guchi nai ciolaco quezca samiñ batec utzitzen²⁰⁸ etzion paquean iñon ere. ¿Cer eguin zuen bada? Quendu cion, ostu zion, nai ta nai ez Jangoicoari bere biotza, eta arrequinche arezquero amatu zuen. ¿Cer da au? ¿Jaincoari ostu biotza, eta ori nai ta nai ez? Adizazute Jaincoac berac zer dion. “*Averte oculos tuos a me, quia ipsi me evolare fecerunt*”²⁰⁹. Anima santari cegocala esan cion: Irauli itzatzu begui oriec, cerren neregandic camporatzan naute; ceĩn nagoque neregan, zure beguiac nagotela; aĩn dituzu chuqun, bizi, ederrac, eta badaquizu len ere eritu didazula nere biotza. “*Vulnerasti cor meum*”²¹⁰. ¡Au Jangoicoaren izcundea! ¿Bai? Bada, beste era batera dio: “*Quia excordasti me*”. Quen begui oriec,

201 A zein E testuetan *santu* dator. L1eko zuzentzailearen zuzenketa guztiz argigarria da.

202 L1 agirian *ori* eta *gichi* hitzen artean eskuz irakurri ezin dugun hitz bat dator *quenida* (?). A zein E testuetan ez dator hitz hau.

203 L1eko zuzentzaileak jarria da hitz hau *ori* eta *gichi* hitzen artean. Guk *quenida* irakurtzen duguna L1eko zuzentzaileak gaizki transkribatu duelako da. Zer ote dago *quenida* hitzaren atzean?

204 E *Adiceca*. Ez dago dudarik *Badiceca* izan behar duela.

205 A testuko oharra: Math. 12, 37.

206 A testuan *Au*; E testuan *Are*.

207 L1eko zuzentzaileak sartutako testua; En eta An ez dator.

208 L1 *utzitze*.

209 Kt 6, 4.

210 A testuko oharra: Cant. 4, 9.

ez niri beguira; cergatic biotz-bagetu nazun. Beste erara, “*Abstulisti mihi cor*”. Ostu didazu neri biotza²¹¹: ta Nizeno-c diona Atera didazu barrendic nere biotza, ta sartu ta ichi, eta lotu dezu zure biotzean. “*Cor meum mihi eripuisti, et in corde tuo conduxisti et captivasti*”. ¿Cer dute bada begui oyec alaco bear-gayac Jaincoari ematen eta aĩn beregandic camporatzen dutenac? ¿Cer begui dira oriec? Begui oyec beste gauza ascoren artean adierazotzen digute Jaungoicoarequico izan oi dan amodio bicia eta gartua, ceñaren chingarrac aĩn dira gozo, indartsu, portiz; non Jangoicoari berari eguiten dioten beguizco santu bat, ta amore-miñez gaizquitzen duten. “*Amore languo*”²¹².

Iñoz eta iñori Jaungoicoac ala itz eguin ba-dio, gure Aita San Agustiñ aundiari itz eguin dió. Aĩn cituen santu onec beguiac choragarri, aĩn ciraquien Jaincoaren amarez, aĩn suturic eta iracequiric ceducan bere biotza, non Jaincoa cegoala betaz-beta beguira, choratzen becela asi zan, esaten ciola: Agustiñ nerea, quen itzatzu begui oriec nigandic; irauli itzatzu beste aldera. “*Averte oculos tuos a me*”. Leen zauritu didazu amarez nere biotza. “*Vulnerasti cor meum*”. **Oraĩn biotz gabetu nazu, “*excordasti me*”²¹³**, orain ostu didazu biotza, “*Abstulisti mihi cor*”. Quen itzatzu bada nigandic zure beguioc; ez niri beguiratu; ichi itzatzu beintzat, neregandu nadin; bai, arren; nigatic au eguin bear dezu. Ez oriše, dio San Agustiñ-ec; ¿Quen ditzadala²¹⁴ zugandic nere beguiac²¹⁵? ¿Ordea, noratuco ditut? ¿Irauli ditzadala beste aldera? Ordea, zu izan nere alde guci, zu nere aurre eta atze, zu nere goi eta be, zu nere escui ta ezquer. ¿Eritu dizut biotza? Ala ondo; orrequin atea iriqui det an sartzeco eta bicitzeco. ¿Biotz-bagetu zaitut? Ez dezazula auciric: ez dago galdua. Nerea izango da zure biotzaren cutun. ¿Ostu dizut biotza? Ta nic ori nai. ¿Ni zure biotzaren lapur? Jaquiñ nai nuen: chit orain juango zait, samintzen²¹⁶ ninduen quezca hura; Orrequin amatuco zaitut bear dezun eta bear dan adiña. ¿Ceregandu nai cenduque? Ez; Agustin bici dan artean, neregandic bearco dezu; eta nere iritzian etzera gaizquiago egongo. Ez bide daquizu cembat nai dizudan. ¿Cer esango dizut? Orra, nai det chit nere Jangoicoa ceraden; baña eginquizon balitz zu Agustin izatea, eta Agustin izatea Jainco, Agustiñ-ec Jainco izatea ez luque naico, zu bacarric izan cindecen Jainco. San Pedro-c ez omen ciequien, zer cerauzquien Tabor-eco mendian. “*Nesciens quid diceret*”²¹⁷. Eta ez bide daqui **asco** San Agustiñ-ec cer darausquion, zorabiac artu

211 A: Ostu didazu nere biotza. E eta L2 Ostu didazu neri biotza.

212 A testuko oharra: Cant. 2, 5.

213 L1 testuan Ignacio de Eguiak eskuz erantsirik dator *Oraĩn biotz gabetu nazu, excordasti me*. Latinezko esaldiaren komatxoak gureak dira.

214 A eta E testuetan berdin dator: *Quenditzadala*.

215 L2 ¿Quen ditzadala zugandic beguiac?

216 L2 *zomintzen*.

217 Lk 9, 33.

du bai; baña amorezco zorabiac; argatic gogoratu zaizca alaco itzac, arteraño munduan aditu etciranac; ez eta obeagoric adituco ere, viziago, gozoago, eta amorezco itzcundean andiangoac. Ona noraño eldu zan San Agustiñ-en santutasuna, caridadearen alde bacar onetatic; etzan arren argia onenbesteraño luzatu: aren arguien eginquizunera²¹⁸ edatu zan, ez gueyago: bañan arren²¹⁹ santidadeco eginquizuna baño aruntzago aurreratu zan. Prometeo zeritzan batec, diote ipuyac, egin cituela gizonac ala emacumeac are eta lurrez naazte, eta guero oyec pizteco, eta vizi-erazotzeco, ostu ziola eguzquiari sua eta arguia. Etzuen orrelacoric egin gure Aita San Agustiñ-ec: mundua arguitu zuen Jaungoicoac eman cion arguiarequin; etzion ordea Jaungoicoari²²⁰ bere arguitic ezer ostu, mundua suz, arguiz eta egunez edertzeco. Baña ala ere, Jaincoa-amatzearen eguitemeoan²²¹, aiñ etzan contentu bere bat bacarric zuen biotzarequin amatzeaz; non paqueric izan etzuen, Jaincoari bere viotza ostu artean; hura arequinche andic aurrera gueyago eta gueyago bear zan becela amatzeco. Orra bada nola, Agustin-en arguia dan ona, eta andia; baña orra nola, aren ontasuna eta santidadea dan andiangoa eta obeagoa. “*Vidit Deus lucem, quod esset bona. Vos estis lux mundi*”.

Ez alguera argui gueyeguiaz lilluratu, eta aimbeste surequin izoztu²²²; arguia eta sua bear ditugu guztioc, zucen eta errebelatu gabe ceruco bidean ibillceco; adimentuan²²³ argui eta biotzean su. Adimentuan arguic ezpadegu, galduac guera; ezdegu ongui icusico: bide limurietan irristatuco, cinguiradietan ondatuco, arcaitz erpiñetan amilduco guera. Lurreco eta ceruco gauzac ezagutzeco, arguiaren bearra degu; baña ere gauza guciac diran becela izendatzeco; ez churiari beltz, ez oquerrari zucen deitzen diogula. Ez da asco adiña edoceiñ argui; goicoa bear degu, cerutarra, Jaungoicoaren escutic²²⁴ datorquiguna. Gure Aita San Agustin da argui uts garbia; gatozquion bada, desegin ditzazquigun gure illunac eta gabac. Arc badu argui bat *guziequicoa* eta *gucieracoa*; ez alguera aiñ doacabeac **ta**²²⁵ suerte gabeac **izango**²²⁶, non, beste guciac arguic, illumbean gueldituco gueraden. Bai noasqui; ¡Agustiñ Aitaric aundiena! Bai; beteco gaituzu argui ederrez, bat ere utzic²²⁷ egin ez dezagun ceruco bidean. Eta besteenzat alacoa bacera, nolacoa

218 A *egunkizunera*. Zuzenketa gurea da.

219 L2 aren.

220 L2 Jaincoari.

221 E: *eguintecoan*.

222 A eta E testuetan *izostu*. Zuzenketa gurea da.

223 A: *adimetuan*, E *adimentuan*. Hurrengo esaldian ondo dator testu argitaratuan: *adimentuan*.

224 A zein E *escuti*, L2 *escutic*.

225 L2 eta.

226 A: *izan*, L1eko zuzentzaileak *izango* dakar; E *izango*.

227 L2 *bat ere uts egin ez dezagun*.

izango ote²²⁸ cera echeoentzat,²²⁹ **aide urcoentzat**²³⁰, seme alaba maite biotzean daucatzizunentzat? ¡Oiec, bai, daquitela seme-alaba leyal fiñac²³¹ becela, zure arguiai erantzuten! Argatic dabilta aiñ aiña birtute gucietan **bidean**²³², zure itzalaren azpian, zure mendean bici dira; zure escupean dituzu, alde eraguiteco, iñondic sor ditezquean guereizeai; pozic daudé eta pozic zaudé; pocic daudé, zu becelaco Aita bat izateaz; pocic zaude onelaco seme-alabac²³³ iduquitzeaz. Zure viotzarequin neurtu zuc, oso **zure** espiritu osoaren jabe, ta zure argui guciaren gordairu eguin dituzunac.

Ez degu arguia adimentuan baño, bear guchiago sua viotzean. Pizten ez badegu maiz Jaincoarequico bear degun amantza **ta**²³⁴ emendatzen bazaigu izotz eguiñican; gogortu eta ecin ibilliric arqituco guera. Eta orduan gure etsaiac bidera irten, eta erasoco digute; daramatzigun ondasunac quendu eta lotuco gaituzté. Perill orietatic ateratzeco, prest degu sua, gure Aita San Agustin-en viotz-sua²³⁵ eta garra darion artean. Aldera gaquizquion²³⁶, berotu, sutu, erreco ere badigu Jaungoicoaren amorez gueren biotza; ta suarequin²³⁷ batean beterezoco digu atseguñez, **indarrez**²³⁸, mesedez, birtutez, graciaz, gloriaz, *Ad quam*²³⁹ etc. Amen Jesus::: Ala izan bedi²⁴⁰.

A. M. D. G.

R. P. Manuel de Larramendi Jesusen Lagundi
edo Compañiacoarena.

228 E: *ete*, L2 *ote*.

229 Puntuazio zeinua gurea da.

230 A testuan ez dator *aide urcoentzat*. L1eko zuzentzaileak, ordea, *arde urcoentzat* jarri du *echeoentzat* eta *seme alaba* hitzen artean. Ez dago dudarik *arde urcoentzat* delakoa *aide urcoentzat* hitzaren irakurketa okerra denik.

231 L2 *fiñac*, E testuan ez dago argi *fiñac* edo *piñac* den.

232 L1eko testu zuzentzaileak txertatzen du *bidean*. An zein En ez dator.

233 An *zeme-alabac*; E testuan *seme-alabac*.

234 A zein E testuetan ez dator *ta* kopula.

235 An *biotzari sua* dator. L1eko zuzentzaileak gainetik ezabatu eta *biotze sua* irakurtzen da. E testuan zein L2 testuan *viotz-sua* hitz konposatua dator.

236 An puntu bat dator *gakizkion* aditzaren ondoren; En, ordea, ez.

237 A *su arekin*; E dokumentuan, ordea, *suarekin*.

238 L1eko zuzentzaileak txertatu duen *indarrez* hitza ez dator Euskaltzaindiko testuan.

239 A testuko oharra: Juan dan euntean, da leenagocoan ere, ascotan buca oi zuten eleizitzaldia, *gloriya* aitatzean, era oyetan: "*Ad quam nos perducat Dominus Deus Omnipotens, Pater, et Filius et Spiritus Sanctus. Amen. — Quam mihi et vobis Dominus concedat misericors Deus, Pater, et Filius et Spiritus Sanctus. Amen*".

240 A *Alabiz*; E *Ala izan bedi*.

Gure artikuluairen xede nagusia Larramendiren San Agustin eguneko sermoiaren edizio kritikoa eskaintzea izan da. Lan honetan, batetik, J. I. Aranak 1885. urtean argitara eman zuen Larramendiren San Agustin Eguneko sermoiaren testua ez zuela osorik argitaratu erakutsi. Bestetik, J. I. Aranaren akats eta aurrejuzkuak alde batera utzirik, ahalik eta eredurik fidel eta garbiena eskaintzen saiatu gara. Orain artekoak baino edizio hobea eskaintzeko aurkitu ahal izan ditugun eskuizkribu zein dokumentuetan oinarritu gara. Eskuizkribu horietako bat bera Larramendiren eskutikakoa ez bada ere, haren eskutikakoaren kopien itxura dute, eta, beraz, 1885an J. I. Aranak argitaratu zuen testuaren hutsune eta zenbait pasarte ilun argitzen lagundu digute.

9. AZKEN ONDORIO BEZALA

**BIBLIOGRAFIA
HAUTA**

Altuna, Patxi: “Jose Inazio Arana jesuitaren bizitza (1838-1896)-II”, in Ricardo Badiola (arg.): *Federiko Krutwig-i omenaldia / Homenaje a Federico Krutwig / Hommage à Federico Krutwig*, Bilbo, Euskaltzaindia, 1997, 23.-47. or.

Altuna, Patxi eta Lakarra, Joseba Andoni (arg.): *Manuel Larramendi: Euskal Testuak*, Andoain eta Bilbo, Andoaingo Udala eta Euskaltzaindia, 1990.

Arana, Jose Ignazio: *Aranaren egunaria / Diario del Padre Arana / Journal du Père Arana*, Patxi Altuna (arg.), Iker 12, Bilbo, Euskaltzaindia, 2000.

Aranzadi, Evaristo de (“Kizkitza”): “El padre Larramendi: un gran sermón”, *Euzkadi*, 1927-X-23.

Kalzakorta, Jabier: “Koldo Mitxelenaren lan argitarabe bat: Larramendiana”, *Idatz & Mintz*, 63, 2017, 46.-53. or.

Lakarra, Joseba Andoni: “Larramendiren hiztegitzaren inguruan”, *ASJU*, XIX-I, 1985, 9.-50. or.

Lakarra, Joseba Andoni: “Literatur gipuzkerarantz: Larramendiren Azkoitiko Sermoia (1737)”, *ASJU*, XIX-I, 1985, 235.-281. or.

Lakarra, Joseba Andoni: “Berriz Larramendiren segizioko zenbaitz”, *ASJU*, XIX-2, 1985, 439.-452. or.

Larramendi, Manuel: “Eleizako erakasle aundi San Agustín-en doanditza, Jesus-en Lagundiko A. Manuel Larramendi-k erausiya”, Jose Ignazio Arana (arg.), *Euskalerrria*, XIII, 1885-2, 161.-167. or., 193.-197. or., 225.-228. or.

Larramendi, Manuel: *Panegirico del gran doctor de la Iglesia S. Agustín, predicado por el P. Manuel de Larramendi de la Compañía de Jesús*, Jose Ignazio Arana (arg.), Azpeitia, Pablo Martinez-en moldegean, 1885.

Larramendi, Manuel: *Corografía de Guipuzcoa o descripcion general de la muy noble y muy leal provincia de Guipuzcoa*, Jose Ignacio Tellechea (arg.), San Sebastián, Sociedad Guipuzcoana de Ediciones y Publicaciones, 1969.

Larramendi, Manuel: *Escritos breves. Edición conmemorativa en el tercer centenario del P. Larramendi*, Jose Ignacio Tellechea (arg.), San Sebastián, Sociedad Guipuzcoana de Ediciones y Publicaciones, 1990.

Michelena, Luis: *La obra del Padre Manuel de Larramendi (1690-1766)*, Cuadernos de la Cátedra Feijoo, 6, Oviedo, Universidad de Oviedo, 1959.

Michelena, Luis: “La correspondencia del P. Larramendi”, *BRSVAP*, XV, 1959, 440.-442. or.

Michelena, Luis: *Historia de la Literatura Vasca*, Madrid, Minotauro, 1960.

Michelena, Luis: “Euskal iztegiak XV-XVIII’garren mendetan”, *Euskera*, 6, 1961, 7.-22. or.

Moguel, Juan Antonio de: *El doctor Peru Abarca, catedrático de la lengua bascongada en la Universidad de Basarte o diálogos entre un rústico solitario bascongado y un barbero callejero llamado Maisu Juan*, Durango, Imp. y lib. de Julian de Elizalde, 1881.

Ormaetxea, Nicolas (“Orixe”): “Larramendi”, *Euzkadi*, 1924-VIII-20.

Ormaetxea, Nicolas (“Orixe”): “El imposible vencido. Su significación y trascendencia”, *Euskal Etnalea*, XX, 1930, 189.-193. or.

Tellechea, Jose Ignacio: “Dos textos euskéricos inéditos del P. Larramendi”, *ASJU*, 9, 1975, 179.-184. or.

Tellechea, Jose Ignacio: “Larramendi y Cardaveraz”, *ASJU*, 2, 1968, 1.-31. or.

Tellechea, Jose Ignacio eta Lecuona, Manuel de: “Gabon-kantak de Guernica (1764). Un documental del euskera vizcaíno del siglo XVIII”, *BRSVAP*, 1966, 22-2, 157.-171. or.

(E) Arana, Jose Ignacio: *Panegirico del gran Padre San Agustin Dr. de la Iglesia. Elizaco Iracasle andi San Agustiñ-en Doanditza. Jesus-en Lagundi-co Aita Manuel de Larramendi-c Eusquera ederrean eguiña*. 1870. Azkue Biblioteka eta Artxiboa, ABA-ABEC-59-4-KEH-0641.

(L1) Eguia, Ignacio de: *(1738-1760) Panegirico del gran doctor de la Iglesia S. Agustin, Predicado por el P. Manuel de Larramendi de la Compañía de Jesus. Ejemplar corregido, conforme al original qu. poseen los R. R. P. P. franciscanos de Aranzazu en Zarauz 1889, el Pr. Fr. Igno. de Eguia*. Loiolako Liburutegiko Artxiboa (AHL), Escritos 15/16.

(L2) Oyarzun, Miguel de: *IHS Panegirico del gran Padre San Agustin Dr de la Iglesia. Eleizaco iracasle andi San Agustin-en Doanditza. Jesus-en Lagundi-co Aita Manuel Larramendi-c euskera ederrean eguiña. AMDG*. 1866. Loiolako Liburutegiko Artxiboa (AHL), Escritos 15/16.

**LARRAMENDIREN
HERNANIKO
SERMOIAREN
ESKUIZKRIBUAK**